

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН
МДТ «ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ БОХТАР БА НОМИ
НОСИРИ ХУСРАВ»**

ВБД: 74.58
УДК: 37.091; 54.03

Бо ҳуқуқи дастнавис

ХУСАЙНОВА ҲАМРОЗ МЕҲРУБОНОВА

**АСОСҶОИ МЕТОДИИ ТАШАККУЛИ САЛОҶИЯТИ
МУСТАҚИЛИЯТИ ДОНИШжУЁН ҲАНГОМИ ОМУЗИШИ
ФАНҶОИ ТАБИАТШИНОСж ДАР МУАССИСАҶОИ
ТАҶСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБж**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа PhD
доктор аз рӯи ихтисоси 6D011200 – Кимиё (6D011202 – Назария
ва технологияи таълими химия (таъсилоти касбж))

Бохтар – 2026

Диссертатсия дар кафедраи методикаи таълими фанҳои табиатшиносии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав иҷро шудааст

Рохбари илмӣ: **Хайрзода Ашурали Гургак** - доктори илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи химияи умумӣ ва ғайриорганикии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

Муқарризи расмӣ: **Рачабов Умаралӣ** - доктори илмҳои химия, профессори кафедраи формасевтӣ ва захршиносии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино

Давлатмуродзода Мирзомурод Давлатмурод - номзади илмҳои педагогӣ, саромӯзгори кафедраи химия ва методикаи таълими он, Муассисаи давлатии таълими «Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ»

Муассасаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии Данғара**

Ҳимояи диссертатсия санаи 6. 06 соли 2026, соати 14⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КOA-102 назди Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (суроға: 735140, Ҷумҳурии Тоҷикистон, вилояти Хатлон, ш. Бохтар, кӯчаи Айнӣ, 67) баргузор мегардад. E-mail: hairzoda@bk.ru; рақами телефони котиби илмӣ (+992) 935019556

Бо муҳтавои диссертатсия ва автореферати он дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав ва тавассути сомонаи www.btsu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «_____» _____ соли 2026 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ,
дотсент,

Хайрзода А. Г

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот. Дар шароити тағйирёбии босуръати ҷомеа ва густариши технологияҳои рақамӣ, зарурати бознигарии низоми таълими муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯз аз рӯз афзун мегардад. Ҳадафи асосии таҳқиқоти мазкур таҳаввул бахшидан ба раванди ташаккули низоми муосири таълим бо таъҷиб ба технологияҳои инноватсионӣ ва равишҳои муосири худомӯзӣ ва худтакмилёбии донишҷӯён мебошад.

Дар ин замина, нақши омӯзгорони фанҳои равияи табиатшиносӣ (хусусан химия, физика ва биология) дар татбиқи усулҳои таълими интерактивӣ, рушди малакаҳои касбӣ ва бедорсозии қобилияти эҷодӣ ва мустақилияти фикрии донишҷӯён ниҳоят муҳим арзёбӣ мешавад. Мутобиқсозии муҳтавои таълим ба талаботи бозори меҳнат ва низоми ҷаҳонии таҳсил, инчунин ба роҳ мондани фаъолияти босамари касбӣ ва иҷтимоии хатмкунандагон, аз вазифаҳои марказии ин раванд маҳсуб меёбад.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ кайҳо собит кардааст, ки сармояи инсонӣ заминагузори рушди тамоми соҳаҳо мебошад. Маҳз инсон қодир аст, барои пешрафти ҷомеа шароит омода созад, биофарад ва аз офаридаҳои худ мақсаднок истифода барад[1, с. 12].

Ин суҳанон таъкидгари аҳаммияти афзалиятноки соҳаи маориф дар сиёсати давлатӣ буда, самти асосии рушдро дар тавлиди дониш, тарбияи мутахассисони соҳибмаҳорат ва таҳкими иқтисодии зехнии ҷомеа муайян менамояд.

Тазаққур мебошад, ки самти аввали сиёсати давлатӣ ба рушди сармояи инсонӣ, аз ҷумла таъмини сифати таҳсилот, мутобиқгардонии мундариҷаи таълим ба талаботи замон ва омодагории кадрҳои рақобатпазир, нигаронида шудааст[2, с. 17].

Дар робита ба ин дар Академияи таҳсилоти кишварамон аз ҷониби ходимони илмӣ таҳқиқотҳои назарияву амалӣ ва илмӣ ба роҳ монда шудаанд.

Президенти кишвари мо кормандони масъули соҳаро вазифадор кардаанд, ки бо дарназардошти талаботи замони муосир ва дар асоси сиёсати давлат оид ба рушди соҳаи маориф, дар ҷунин шароит афзалият бояд ба омода намудани кадрҳои баландихтисоси касбӣ, баланд бардоштани сифати таълим ва таҳкими таҳкурсии зехнии ҷавонон дода шавад. Дар ин замина, таъмини омӯзиши амиқи

забонҳои хориҷӣ дар ҳамаи зинаҳои таҳсил, инчунин ҷалби тавачҷуҳи бештар ба фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ, яке аз самтҳои калидии сиёсати маориф арзёбӣ мегардад.

Татбиқи ин ҳадафҳо имкон медиҳад, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар самти тайёр намудани мутахассисони ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнат ва технологияҳои муосир нақши муассир дошта бошанд.

Дар шароити кунунии тағйироти ҷомеа ва талаботи бозори меҳнати дохилию байналмилалӣ, масъалаи тайёр кардани мутахассисони соҳибмаҳорат, эҷодкор ва рақобатпазир дар ин зинаи таҳсилот аҳаммияти стратегии хос дорад.

Омода намудани кадрҳои баландихтисос ва ҳалли проблемаҳои ҷойдошта дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ бидуни таъмини сифати воқеии таҳсил ва ҷалби донишҷӯён ба фаъолияти мустақил, худомӯзӣ ва таҳлили эҷодӣ, ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки роҳҳои муассири баланд бардоштани фаъолнокии таълимии донишҷӯён, тарбияи тафаккури мустақил ва рушди қобилиятҳои шахсӣ тавассути усулҳои инноватсионии таълим муайян ва амалӣ карда шаванд.

Ҳадафи асосӣ дар ин самт аз таҳияи механизмҳо ва роҳандозии модели самарабахши таълим дар асоси технологияи муосир, ки ҷавобгӯи талаботи асри XXI бошад, иборат аст.

Омӯзиши амиқи вазъи воқеии таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ як силсила саволҳои ҷиддиро ба миён меорад, ки посухи дақиқ ба онҳо барои муайян сохтани самтҳои афзалиятноки ин тадқиқот нақши калидӣ дорад. Аз ҷумла, масъалаҳои зерин матраҳ мегарданд:

- Оё сатҳи воқеии дониш, маҳорат ва қобилиятҳои зеҳнӣ эҷодии донишҷӯён ба талаботи замони муосир ва бозори меҳнат мувофиқат мекунад?

- Оё равандҳои татбиқи технологияҳои муосири таълим, ҷараёни худомӯзӣ ва худтакмилёбӣ мутобиқ ба стандартҳо ва барномаҳои таълимӣ ба роҳ монда шудаанд?

- То кучо донишҷӯён қобилияти мустақили фикрронӣ ва таҳлили илмиро ҳангоми омӯзиши инфиродӣ ва кор бо сарчашмаҳои илмӣ дар худ инкишоф додаанд?

Ин саволҳо дар худ ниёз ба таҳқиқоти амиқ ва асоснокро дар самти таҳияи механизмҳои муассири такмили сифати таълим,

ташаккули қобилиятҳои шахсии донишҷӯён ва таъмини заминаҳои рушди касбӣ ва эҷодии онҳо инъикос мекунад.

Дар ҷараёни тадқиқоти мазкур кӯшиш ба харҷ дода шуд, ки на танҳо моҳияти назариявӣ ва усулҳои методии ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён таҳлил ва асоснок карда шаванд, балки роҳу воситаҳои амалӣ ва натиҷабахши ин раванд дар тақмили қобилияти эҷодии муҳассилин муайян гарданд.

Тавачҷуҳи хос ба омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ ҳамчун муҳтавои асосии зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ равона шуда, масъалаи омода намудани мутахассисони соҳибсалоҳият ва рақобатпазир тавассути истифодаи методикаи инноватсионӣ ба маркази таҳқиқот табдил ёфтааст.

Мақсади асосӣ таҳияи низоми муосири таълимие мебошад, ки бар ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён асос ёфта, дар ниҳоят ба рушди шахсияти эҷодкор, масъулиятшинос ва тозақор мусоидат намояд. Ин раванд на танҳо таҳкурсии таҳсилоти босифатро фароҳам меорад, балки барои татбиқи амалии модели нави таҳсилот заминаи воқеӣ муҳайё месозад.

Дар доираи тадқиқоти мазкур, ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳамчун як зинаи муҳими равандҳои таълим ва инкишофи шахси мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Ин раванд дар заминаи фаъолияти ҷустуҷӯӣ, коркарди иттилоот, азхудсозии дониш ва таҷрибаҳои касбӣ сурат гирифта, ба рушди салоҳиятмандии касбии муҳассилин мусоидат менамояд.

Хусусан дар фанҳои таҳассусӣ ва баҳусус дар равияи табиатшиносӣ, ин раванд аҳаммияти махсус пайдо мекунад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки тафаккури донишҷӯён дар ин самт ба таври зина ба зина инкишоф ёфта, ба ташаккули маҳорат ва малақаҳои амалӣ замина мегузорад.

Дар шароити муносибати ҷиддӣ ба фаъолияти мустақилонаи донишҷӯён, талабот нисбат ба сатҳи сифати таълим ва омодагии мутахассисони оянда дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ба таври ҷашмрас таъмин мегардад. Таҷрибаи амалии омӯзиш нишон медиҳад, ки то ба ҳол фаъолияти таълим дар заминаи рушди салоҳияти мустақили муҳассилин пурра ба таври муассир роҳандозӣ нашудааст, ки ин ҳолат монетаи ҷиддӣ дар роҳи ташаккули қобилияти эҷодӣ ва рушди шахсияти мустақили касбӣ ба шумор меравад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Ҳануз аз солҳои аввали асри XXI соҳаи маорифи Тоҷикистон дар қатори кишварҳои дигари собиқ Иттиҳоди Шуравӣ мунтазам шомили ҷараёни ҷаҳонишавӣ гардид ва альфон технологияи нави таҳсил ба фазои таҳсилоти олию миёнаи касбии Тоҷикистонро бо дарназардошти вижагиҳо ва хусусиятҳои фарқкунандаш, ҳадафҳо ва методҳои таълим тибқи роҳи равиши он ворид гардида фаро гирифтааст.

Доир ба проблематикаи низоми технологияи нави таҳсил дар ҷумҳурӣ давоми бист солаи охир як силсила таҳқиқотҳои ҷолиб ба анҷом расид. Аз ҷумла, муҳаққиқ Д. Н. Сангинова рисолаи номзодии хешро таҳти унвони «Асосҳо ва тамоюлҳои назариявии рушди низоми кредитии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2015) дифоъ карда, хусусиятҳои хоси ташкили раванди тадрисро дар заминаи технологияи нави таҳсил, роҳҳои рушд ва тақмили он, мушкилоти гузариш ба ҷаҳонишавии фазои таҳсил, бозёфт ва камбудиву норасоииҳои онро мавриди таҳқиқи ҳамачониба қарор додааст.

Г. А. Рустамова дар рисолаи илмӣ хеш «Хусусиятҳои тартиби назорати сифати таҳсилот дар мактабҳои олии Тоҷикистон бо истифода аз технологияи рейтингӣ кредитӣ» (2015) афкори худро доир ба таҳлили низоми кредитии таҳсил дар кишварҳои гуногуни дунё, равона карда механизмҳои ташаккул ва татбиқи технологияи системаи ҳолдӣ-рейтингӣ, самарабахшӣ ва натиҷанокии ин тарзи ҷадиди таҳсилотро дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мавриди назар ва арзёбӣ қарор додааст.

Дар таҳқиқоти Р. Р. Мирзоев таҳти унвони «Ҷанбаҳои педагогии ба кор омода намудани омӯзгорон дар шароити низоми кредитии таълим» (2010) сухан асосан бобати омода намудани омӯзгорон дар макотиби олий дар вазъи ҷаҳонишавии соҳаи маорифи кишвар меравад. Муаллиф ба таҳқиқи масъала аз нигоҳи муқаррар намудани сохтор, мазмун ва мундариҷаи фаъолияти педагогӣ дар шароити технологияи нави таҳсил дар мактабҳои олии кишвар, амсилаҳои меъёрии омодашавии касбии омӯзгорон, имкониятҳои раванди омӯзишу парвариш тавассути ин низоми нави таълим ва самаранокии амсилаи пешниҳодшудаи ташаккули касбии омӯзгорон муносибат карда, тавсияҳои худро доир ба рушди паҳлуҳои гуногуни қазия манзур кардааст.

Қайд намудан ба маврид аст, ки дар Тоҷикистон гурӯҳи калони муҳаққиқон Н. Н. Шоев «Технологияҳои инноватсионии таълим дар

системаи таҳсилоти оӣ» (2007), Т. К. Хусанова «Инкишофи фаъолияти донишҷӯён дар инкишофи қобилияти эҷодӣ дар шартҳои таҳсили кредитӣ» (2010), Т. А. Шукурзод «Иттилоотии раванди таълими донишгоҳ асоси баланд бардоштани сифати тайёр кардани мутахассисони оянда» (2011), Ф. Ф. Шарипов «Хусусиятҳои педагогии ташаккули фанҳанги иттилоотии донишҷӯён дар омӯзиши курси информатика» (2008), С. Холназаров «Ташаккули заминаҳои асосии маърифати шахсияти хонанда» (2018), Ф. Қ. Раҳимӣ «Беҳтарсозии низоми баллӣ-рейтингии баҳодихии дониши донишҷӯён оиди омӯзиши физика дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ» (2019), А. Э. Сатторов «Асосҳои методии ташаккули маҳорати эҷодӣ-техникии хонандагони синфҳои болоӣ дар таълими физикаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ» (2019), Ҷ. Ш. Шарифзода «Махсусияти педагогии ташкил ва амаликунонии таълими тафриқавӣ дар МТМУ» (2019), Қ. С. Абдурахимзода «Технологияи ташаккули салоҳияти иттилоотии донишҷӯёни мактаби оӣ зимни таълими силсилаи фанҳои педагогӣ дар шароити татбиқи низоми кредитии таҳсилот» [3, с.12] (2021), О.А. Исломов «Омодасозии омӯзгорони оянда ба истифодаи воситаҳои мултимедиавии таълим дар низоми таҳсилоти кредитии мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2021), А. А. Азизов «Ташаккули қобилияти эҷодии донишҷӯёни ихтисосҳои дизайни маҳсулоти дӯзандагӣ дар раванди таълими фанни тарҳрезии либос» (2020), З. Р. Мухаммадиева «Асосҳои назариявии рушди потенциали зеҳнӣ ва маърифатии донишҷӯён дар шароити низоми кредитии таҳсил дар мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2013), М. Раҳмонқулов «Ташаккули сифатҳои муҳими касбии бакалаврҳо дар шароити низоми кредитии таҳсил» (2012), Б. Х. Умарова «Афзалияти навсозии ангеаҳои фаъолияти таълимии донишҷӯён дар шароити технологияи кредитии таълим» (2010) ва дигарон масъалаҳои мухталифи технологияи нави таҳсилро дар робита бо роҳи усул, технология ва таҳаввули сифатии он таҳқиқ намуда, андеша ва тавсияҳои мушаххасро пешниҳод ва изҳор кардаанд.

Таҳқиқотҳо дар самти муқаррар намудани афзалиятҳо ва нобарорҳои низоми технологияи нави таҳсил аз ҷониби олимони ва донишмандони соҳаи педагогикаи рус ва кишварҳои дигари ИДМ низ ҷолиби омӯзиш, татбиқ ва муқоисаву баррасӣ шудаанд. Дар асарҳои муҳаққиқони рус А. Артёмов «Модульно-рейтинговая

система» (1999), Б. Л. Вулфсон «Чорӣ намудани технологияи кредитӣ барои тайёр намудани мутахассисони муассисаҳои олии таълимӣ» (2003), А. А. Кусаинова «Ҳуччатгузорӣ ва ташкили чорӣ намудани технологияи кредитии таълим» (2003).

Э. Г. Скибитский «Методикаи таълими касбӣ» (2008), О. О. Мартоненко «Чорӣ намудани низоми кредитӣ дар донишгоҳҳои Руссия: натиҷаҳои аввалини таҷриба оид ба гузаштан ба низоми кредитӣ» (2005), А. Г. Шабанов «Технологияи кори мустақилонаи донишчӯ» (2001), олимони қазоқ ва қирғиз С. Б. Абдугапарова. «Асосҳои низоми кредитии таълим дар Қазоқистон: Дастури таълимӣ» (2004), Г. С. Жетесова «Таҳсилоти олии дар Қазоқистон вазъи кунунӣ ва масъалаҳои он» (2012), С. К. Ниёзбекиев «Асосҳои концептуалии инноватсионӣ дар таълими донишчӯён дар низоми кредитии таълим» (2012) ва дигарон таҷрибаи ин кишварҳо доир ба роҳандозӣ ва татбиқи амал шудани низоми технолгияи нави таҳсил афкори ҳам мусбӣ ва ҳам манфӣ баён шудааст.

Муҳаққиқ ва коршиноси шинохтаи соҳаи маорифи ватанӣ Азимҷон Байзоев андеша дорад, ки «пас аз чорӣ шудани технологияҳои нави таҳсил дар муассисаҳои олии ва миёнаи касбии Тоҷикистон баҳсҳои андешаҳои пиромуни мақбулу номақбули, дурустиву нодурустӣ, самаранокиву нокомии технологияи нави омӯзишу парвариш дар муассисаҳои таълими ҳамонро ҷой дорад. Чунин ба назар мерасад, ки муҳолифони технологияи навини таҳсил аз тарафдоронаш бештар ҳастанд. Дар мавриди мушкилоти ҷойдошта, месазад, ки оид ба сабабҳои пайдо шудани ғояҳои манфӣ нисбати технологияи муосири таҳсил андеша ронем ва роҳҳои ҳалли онро баррасӣ намоем»[4, с. 40].

Дар замони муосири рушди таҳсилоти олии миёнаи касбӣ мутмаинем, ки дар вазъи технологияи замони имрӯзи омӯзишу парвариши проблемаи ташаккули салоҳияти мустақилият дар донишчӯён, ҳангоми омӯзонидани фанҳои равияи табиатшиносӣ дар МТМК, фаъолияти фардӣ шахсияти донишчӯ ба сатҳи баланди расидан ба ҳадаф ва матлабҳои омӯзиш қарор ёфтааст. Зеро ташаккули салоҳияти мустақилият, танҳо масъалаест фақат барои мустақилона фаъолият намудан раванди таҳсил муҳим аст, балки метавонад яке аз роҳҳо ва шаклҳои рушди маърифатӣ-зеҳнии соҳибкасби оянда ба шумор равад.

Аз ин лиҳоз, мақсад гузоштем, ки дар таҳқиқот мақоми хос ва самарабахши ташаккули салоҳияти мустақилияти донишчӯро дар радифи вусъат бахшидан ба амалҳо ва сифатҳои инфиродии ҳар як донишчӯ, қобилияти фаъолмандӣ, тафаккури интиқодӣ, мантиқӣ ва зеҳнии ӯ таҳқиқ намоем. Ташаккули салоҳияти мустақилият барои донишчӯ имкон мебахшад, ки донишҳои ҳосилшудааш мутғасил татбиқи амал пазиранд ва дар шахсияти ӯ хушкорӣ, муташаккилӣ, тартибу низом, хушбин будан, масъулиятпарварӣ барин ҳислатҳои муфид парвариш ёбад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти илмӣ дар доираи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмию таҳқиқотии кафедраи методикаи таълими фанҳои табиатшиносӣ ва кафедраи педагогикаи МДТ «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав» барои солҳои 2022-2027 дар самти «Тақмили раванди омӯзишу парвариш дар муассисаҳои таҳсилоти олии миёнаи касбии омӯзгорӣ» мувофиқ ба проблемаҳои илмию амалии таҳқиқшаванда дар мавзӯи «Технологияи ташаккули салоҳияти эҷодиву иттилоотии донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии миёнаи касбӣ, зимни омӯзонидани силсилаи фанҳои равияи табиатшиносӣ» ва татбиқи талаботи асосии муносибати босалоҳият ба таълим ва технологияи муосири таҳсилот иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот — дар заминаи таҳлили манбаъҳои назариявӣ ва гузаронидани таҳқиқоти амалӣ муайян намудани равишҳои муассири баланд бардоштани сифати азхудкунии дониш ва рушди салоҳиятҳои касбии донишчӯён бо мақсади муҳайё сохтани шароити мусоид барои рушди ҳамаҷонибаи онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ мебошад. Таҳқиқот ба самти таҳлили механизмҳо ва усулҳои таъсиррасон ба ташаккули қобилиятҳои мустақилияти эҷодӣ, худомӯзӣ ва худтакмилёбии муҳассилин равона шудааст. Ин раванд дар шароити татбиқи низоми технологияҳои муосири таълим ва талаботи бозори меҳнат ба таври васеъ мавриди омӯзиш қарор мегирад.

Ҳадаф аз ин таҳқиқот рушди низоми таълимӣ ва парваришӣ мебошад, ки имкон медиҳад донишчӯён ҳамчун шахсиятҳои фаъол, масъулиятшинос ва соҳиби малакаҳои касбӣ дар заминаи салоҳияти баланди мустақилӣ ва эҷодкорӣ омода гарданд ва ҳамзамон

ташаккули салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён ва мустақилона рушдёбии фаъолияти онҳо ҳамчун омил ташаккули қобилияти эҷодии муҳассил дар муҳити низоми технологияи муосири омӯзишу парвариш амали гардад.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- мавриди омӯзиш ва таҳлили ҳамачониба қарор додани асосҳои илмӣ-назариявии методикаи ташаккули мустақилияти донишҷӯён ва нақши он дар инкишофи маҳорату малакаҳои эҷодкории донишҷӯёни муассасаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ҳангоми омӯзонидани фанҳои равияи табиатшиносӣ - химия, биология, физика;

- таҳқиқи масоили вобаста ба ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён, ки он ба мустақилона рушдёбии фаъолияти касбӣ ва қобилияти эҷодии донишҷӯён дар шароити ҷаҳонишавии фазои таҳсилот ва мусоидат намудан дар муайян намудани самтҳои пешбуранда;

- ошкор ва асосноксозии мазмун, мундариҷа ва таркиби методикаи самараноки ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар раванди таълими фанҳои равияи табиатшиносӣ ифода меёбад. Ин мақсад тавассути таҳлили амиқи назариявӣ ва таҳқиқоти амалӣ оид ба усулҳо ва воситаҳои таълиму тарбия амалӣ гардида, дар ниҳоят ба таҳияи тавсияҳои илман асоснок барои баланд бардоштани сатҳи дониш, маҳорат ва қобилияти эҷодии муҳассилин равона шудааст, мавриди омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ, мустақил фаъолият намудан ҷиҳати рушдфитани қобилияти эҷодии донишҷӯён дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ;

- таҳияю коркарди амсилаи ташаккули салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён, ҷиҳати аз уҳдаи ташкили фаъолияти бонизоми мустақилонаи донишҷӯён ва мусоидат ба рушди қобилияти эҷодии онҳо дар шароити татбиқи технологияи муосири омӯзишу парвариш, яке аз омилҳои асосии баланд бардоштани сатҳи касбияти муҳассилин ва омода намудани кадрҳои рақобатпазир ба ҳисоб меравад барояд. Ин раванд зарур аст бар пояи усулҳои муосири интерактивӣ, равишҳои худтакмилдиҳӣ ва татбиқи васоити рақамӣ амалӣ гардад, то донишҷӯён на танҳо донишҳои назариявиро азхуд намоянд, балки қобилияти истифодаи амалии онҳоро низ инкишоф диҳанд, малакаи амалӣ ва қобилияти таҳлил дар мустақилиятро низ аз худ намоянд.;

- ташкил ва татбиқи таҳқиқоти тачрибавӣ-озмоишӣ миёни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ зимни омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ бо ҳадафи ноил гардидан ба рушди фаъолияти мустақилона ва қобилияти эҷодии онҳо дар шароити татбиқи методикаи ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён, яке аз самтҳои калидии тадқиқоти мазкур маҳсуб меёбад. Ин таҳқиқот имконият медиҳад, ки таъсири усулҳои пешниҳодшуда ба сатҳи рушди шахсии донишҷӯён, малакаҳои таҳлили мустақилона ва қобилияти татбиқи дониш дар амал, арзёбӣ гардад;

таҳлил ва натиҷагирӣ аз натиҷаҳои озмоиш, ки дохили он аз:

- чадвалҳо,
- шарҳи марҳилаҳои озмоиш,
- таҳлили гурӯҳи назоратӣ ва озмоишӣ,
- хулосаи таҳлилий бо далелҳо иборат аст

Объекти таҳқиқот - раванди татбиқи ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён бо истифодаи технологияи муосири таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ҳангоми омӯзишу парвариши фанҳои равияи табиатшиносӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот - ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён, ба хотири мустақилона рушдҳои фаъолияти донишҷӯён ҳамчун мусоиди намудан ба омили ташаккули қобилияти эҷодӣ дар шароити ҷаҳонишавии таҳсилот.

Фарзияи таҳқиқот—ташаккули салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён ҳангоми омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ ҳамчун омили рушдҳои қобилияти эҷодӣ дар шароити низоми ҷаҳонишавии фазои таҳсилот муяссар мегардад, **агар**:

– проблемаи омода намудани соҳибкасбони болаёқат дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавассути роҳандозии сифати баланди таҳсил, сафарбар шудани донишҷӯён ба қори салоҳияти мустақилии фаъол, мустақилона мунтазам қадам ба қадам, барои дарёфти тадбирҳо, ки ба рушди эҷодию зехнӣ расидан мусоидат намояд роҳандозӣ гардад;

– ҳангоми ташаккули салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён барои нишон додани ташаббус ва азхуд кардани донишу маълумотҳои илмӣ ва назариявӣ таъя намуда, маҳорати мустақил аз уҳдаи омӯзиш ва таҳлил (қор қардан бо адабиёти илмӣ, лаёқати

мушоҳида карда тавонистан, арзёбии интиқодӣ, таҳлили мантиқӣ) дар радифи зуҳури қобилияти эҷодӣ, синтез, тасниф, муқоиса ва типологияи масъала ва маводҳои мавҷуда таъмин созад;

– дар замони ҷаҳонишавии таҳсилот ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ба рушдҳои қобилияти эҷодии онҳо равона карда шавад.

Марҳилаҳои асосии таҳқиқот: таҳқиқот дар се марҳила гузаронида шуд:

1. Дар марҳилаи якум (солҳои 2020-2021) дар заминаи омӯзиш ва таҳлили адабиёти илмӣ оид ба асосҳои илмӣ-назариявии асосҳои методи ташаккули салоҳияти мустақилонаи донишҷӯён ҳангоми омӯзонидани фанҳои табиатшиносӣ дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ ҷиҳати мусоидат кардан ба рушдҳои маҳорату малақаҳои эҷодкорӣ дар замони, истифодаи технологияи муосири таълим ва ҷаҳонишавии таҳсил, объект, ҳадафу вазифаҳо, фарзия, инчунин интиҳоби усулҳои таҳқиқот муайян гардиданд.

2. Дар марҳилаи дуюм (солҳои 2022-2024) дар асоси омӯзиши адабиёти илмӣ роҳҳои асосии ташкили ташаккули салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён ҷиҳати мусоидат намудан ба рушди қобилияти эҷодии онҳо дар шароити истифодаи технологияи муосири таълим, муайян карда шуда, амсилаи таҳия намудани ташаккули салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён ҳангоми таълими фанҳои равияи табиатшиносӣ дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ таҳия шуд ва дар ин замина таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ гузаронида шуда, омилҳо ва меъёрҳои баҳодихии ин раванд муайян гардиданд.

3. Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2024-2025) натиҷаҳои озмоиш коркард шуда, таҳқиқот дар амалия татбиқ гардид, инчунин таҳлили натиҷаҳои таҳқиқот ва барасмиятдарории натиҷаҳо анҷом дода шуд. Фарзияи озмоишӣ санҷида шуда, хулосаҳо ва тавсияҳои асосӣ таҳия гардиданд. Таҳқиқоти назариявӣ ва озмоишӣ пурра натиҷагирӣ шуда, диссертатсия дар шакли муқаммал коркард ва ба расмият дароварда шуд.

Асосҳои назариявӣ ва амалии методологии таҳқиқот: Асосҳои назариявии таҳқиқотро корҳои пажӯҳишию бунёдии олимону муҳаққиқони тоҷик оид ба масъалаҳои муҳимми илмӣ-назариявии моҳият, сохтор, қонуниятӣ принцип ва ҷанбаҳои бунёдии ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар

ташаккули қобилияти эҷодии онҳо дар шароити татбиқи технологияи муосир дар фазои ҷаҳонишавии таҳсилот ташкил карда, дар рафти таҳқиқот мо ба принципҳо ва омилҳои гуногуни методологии манзурнамудаи гурӯҳи калони муҳаққиқони тоҷик (Н.Н. Шоев, Т.К. Хусанова, Т.А. Шукурзод, Ф.Ф. Шарипов, С. Холназаров, Ф.Қ. Раҳимӣ, А.Э. Сатторов, Ҷ.Ш. Шарифзода, Қ.С. Абдурахимзода, О.А. Исломов, А.А. Азизов, З.Р. Мухаммадиева, М. Раҳмонкулов, Б.Х. Умарова ва дигарон), инчунин таҳқиқотҳои дар самти муқаррар намудани афзалиятҳо ва нобарорҳои низоми кредитии таҳсилот анҷомдодаи олимон ва донишмандони соҳаи педагогикаи рус ва кишварҳои дигари ИДМ (А. Артёмов, Б.Л. Вулфсон, А.А. Кусаинова, Э.Г. Скибитский, О.О. Мартоненко, А.Г. Шабанов, С.Б. Абдугапарова, Г.С. Жетесова, С.К. Ниёзбекиев ва дигарон), ки масъалаҳои муҳталифи технологияи муосири таълимро дар робита бо роҳи усул, технология ва таҳаввули сифатии он дар фазои ҷаҳонишавии маориф таҳқиқ намуда, андеша ва тавсияҳои мушаххасро пешниҳод ва изҳор кардаанд, таъя кардем.

Асоси методологии таҳқиқотро назарияи идрок, муқаррароти фалсафӣ оид ба ҷанбаҳои тарбияи ҳаматарафаи инсон, муқаррарот дар бораи ягонагии ғайолияти ҳамаи муассисаҳои омӯзишию парваришӣ, моҳияти иҷтимоии шахс, муқаррароти фалсафӣ барои инкишофи мутаносиби шахс, муқаррарот оид ба инкишофи мутаносибу ҳаматарафаи инсон дар бар гирифтанд.

Сарчашмаи маълумот. Дар таҳқиқот қорҳои илмии анҷомдодаи педагогон ва психологҳо, осору афкор ва ақидаҳои олимони тоҷику хориҷи кишвар дар соҳаҳои педагогика, психология ва ғайра, оид ба масъалаи асосҳои методии ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён, ҳангоми омӯзонидани фанҳои равияи табиатшиносӣ, дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ мавриди истифода қарор дода шуданд. Дар таҳқиқот ҳамчунин мо аз таҷрибаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии кишвар ва хориҷ аз кишвар, ки дар ин самт дар онҳо қорҳои шинохта анҷом дода шудааст ва ҳамчун сарчашмаи нави таълим то ба имрӯз мавриди истифода қарор дорад, инчунин аз дигар ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва директивӣ дар соҳаи маориф васеъ истифода кардем.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро муносибати амалии муаллифи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо объекти таҳқиқшаванда: омӯзиши адабиёти илмӣ-методии марбут ба мавзӯ, омӯзиши

адабиёти умумӣ-дидактикӣ ва назариявӣ оид ба педагогика ва технологияи муосири таълим; омӯхтан ва истифодаи таҷрибаи пешқадами педагогӣ; ба мушоҳида гирифтани раванди таълим; ҳамчунин, тавассути истифода аз методҳои эмпирикӣ - таҳлили ҳуҷҷатҳои дастурӣ, фаъолияти донишҷӯён, омӯзиши таҷрибаи омӯзгорон, баргузори таҳқиқоти озмоишӣ, маҷмуи методҳои гуногун, ташкил ва гузаронидани озмоишҳои муқарраркунанда ва ташаккулдиҳанда; таҳлилу ҷамъбасти далелу маълумоти дар ҷараёни озмоиш бадастомада ва арзёбии муқоисавии натиҷаҳои онҳо, мушоҳибаҳо, усулҳои ҳударзёбӣ ва арзёбиҳои ташхисӣ, дар асоси маълумоти бадастомада ташаккул додани далелҳои илмие, ки дар натиҷаи истифодаи нишондиҳандаҳои сифатӣ, усулҳои микдорӣ ва дар шакли маълумоти оморӣ ва коркарди оқилонаи онҳо ба вучуд омадаанд, ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Корҳои омӯзишӣ ва таҷрибавию озмоишӣ дар «Коллеҷи омӯзгории Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав», «Коллеҷи омӯзгории ва рақамикунонии ш.Бохтар», «Коллеҷи омӯзгории ноҳияи Қубодиён» «Коллеҷи тиббӣ инноватсионии н.Панҷ» дар муддати 5 сол (солҳои 2020-2025) гузаронда шуд.

Дар таҳқиқоти таҷрибавию озмоишӣ беш аз 300 нафар донишҷӯ ва 25 нафар омӯзгорон иштирок карданд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот:

-дар заминаи таҳқиқоти ҷамъонавӣ ва концепсияҳои муосири педагогӣ ва психологӣ, мафҳум ва моҳияти «ташаққули салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён» дар шароити низоми ҷаҳонишавии таҳсил таҳлили амиқ гардид. Ин мафҳум ҳамчун омилҳои калидии пешбаранда дар рушди қобилияти худидоракунии, худбаҳодиҳӣ ва худэҷодии шахсияти донишҷӯ муайян ва шарҳ дода шуд. Навгонии асосии илмӣ дар он ифода ёфт, ки салоҳияти мустақилият на танҳо як унсурӣ ёрирасони раванди таълим, балки заминаи муҳими ташакқули шахсияти фаъоли иҷтимоӣ ва касбӣ арзёбӣ гардид;

-вазифаю мазмуни ташакқули салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён, мустақил рушдҳои фаъолияти муҳассилини зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ ҳангоми омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ ташакқули қобилияти эҷодии соҳибкасбони оянда ҳамчун раванди мураккаби гуногунҷабҳаи педагогӣ-психологӣ дар шароити ҷаҳонишавии низоми таҳсил ошкор ва таҳлили амиқ

гардид. Дар чараёни таҳқиқ, ин раванд ҳамчун омезиши самтҳои тарбиявӣ, зеҳнӣ, эҳсосӣ ва коммуникативӣ муайян шуда, зарурати истифодаи усулҳои инноватсионӣ ва технологияи таълими интерактивӣ барои рушди неруи эҷодӣ ва ташаккули салоҳияти касбӣ дар донишҷӯён асоснок карда шуд. Ин ба муайянсозии механизмҳо ва шартҳои муассири ташаккули худэҷодии шахсияти донишҷӯён дар заминаи талаботи замони муосир мусоидат намуд;

-махз аҳаммият ва нақши мустақилияти донишҷӯён дар ташаккул ва инкишофи ташаббускорӣ, худомӯзӣ ва худтакмилёбии онҳо дар раванди омодагии касбӣ собит карда шуд. Дар асоси таҳлилҳои илмӣ ва натиҷаҳои эмпирикӣ муайян гардид, ки ин раванд дар ҳамгирой бо фаъолиятҳои таълимӣ-омӯзишӣ, маърифатӣ-зеҳнӣ ва инфиродии пажӯҳишӣ амалӣ мегардад. Дар ин замина, мустақилият ҳамчун омили асосии ҳавасмандкунандаи рушди салоҳияти касбӣ ва худинкишофии донишҷӯ дар шароити таҳсилоти ҷаҳонишаванда муайян карда шуд;

-омилҳои муассири рушди раванди ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар шароити набудани таъсири омилҳои беруна ва дар заминаи устувории фаъолияти инфиродии фаннӣ, дар ҳамбастагӣ бо ташаккули қобилиятҳои эҷодии мутахассиси оянда, мавриди омӯзиш ва таҳлили ҳамаҷониба қарор дода шуданд. Аз дидгоҳи назариявӣ-методологӣ, ин раванд ҳамчун чараёни ҳамгиروي маҳсули эҷодӣ, шаклгирии шахсияти мутахассиси эҷодкор ва ташаккули муҳити мусоиди эҷодӣ арзёбӣ гардид. Муайян карда шуд, ки чунин омилҳо ҳамчун заминаҳои муҳими рушди худшиносӣ, ташаббускорӣ ва фаъолияти инноватсионии донишҷӯ дар самти омодагии касбӣ хидмат мекунанд;

-исбот гардид, ки татбиқи мақсаднок ва самараноки технологияҳои муосири иттилоотӣ дар раванди ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ба фаъол гардидани иқтидори маърифатӣ-зеҳнӣ ва инкишофи қобилияти идоракунии муназзами фаъолияти фикрӣ ва зеҳнӣ мусоидат мекунад. Ин раванд, дар навбати худ, ба такмили маҳорат ва малакаҳои касбии донишҷӯён ҳамчун мутахассисони оянда мусоидат карда, муҳити таълимию эҷодиро инноватсионӣ ва шахсиятнигор месозад;

-доир ба меъёрҳои тартиби бонизоми омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ дар заминаи салоҳияти мустақилияти донишҷӯ дар замони ҷаҳонишавии таҳсил дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ

(омода будан ба иҷрои кори инфиродӣ аз фан; дастрасу таъмин будани лавозимоти таълимию методӣ, маълумотию иттилоотӣ; кумакии машваратӣ) бозбинию таҳия карда шуд;

-усулҳои самараноки фаъолияти худомӯзӣ, худтакмили ва худбаҳоидиҳии донишҷӯён тавассути ташаккули салоҳияти мустақилияти онҳо, дар замони ҷаҳонишавии таълим, бо истифода аз таҳқиқоти озмоишӣ (сифати тарзи ташкилу ва тафтиши омода намудани конспект; таҳлили тестӣ; семинарҳо; баррасию муҳоҳисаҳои проблемаҳои илмӣ-методӣ) муайян карда шуд;

-амсила ва технологияи ташаккули қобилияти эҷодии донишҷӯёни зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ дар асоси ташаккули салоҳияти мустақилияти онҳо, ҳангоми омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ, таҳлил ва таҳия ба роҳ монда шуд, бо дарназардошти мазмун ва муҳтавои асноду далелҳои илмӣ ва манбаъҳои педагогӣ, дар шароити ҷаҳонишавии таҳсили методӣ ва психологӣ мавриди коркард қарор гирифт. Ин модел дар ҷараёни пажӯҳиш ва фаъолияти худомӯзии донишҷӯён татбиқ шуда, самаранокии он дар баланд бардоштани қобилияти эҷодӣ ва салоҳияти мустақилияти касбии донишҷӯён тасдиқ гардид.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1.Муайян гардидани моҳияти салоҳияти мустақилият ҳамчун омили асосии ташаккули фаъолияти инфиродӣ-худомӯзии донишҷӯ дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ. Дар заминаи омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ ва таъсири ҷаҳонишавии таҳсил, собит карда шуд, ки ташаккули салоҳияти мустақилият имкони баромадан аз уҳдаи иҷрои корҳои инфиродӣ ва ноил гардидан ба мақсадҳои таълимиро фароҳам оварда, ба инкишофи қобилияти маърифатӣ-зеҳнӣ ва эҷодии мутахассисони оянда мусоидат менамояд.

2.Нақши технологияҳои муосири иттилоотӣ дар баланд бардоштани ташаббускорӣ, худомӯзӣ ва худтакмилёбии донишҷӯён. Дар шароити таҳсилоти миёнаи касбӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди таълим ва пажӯҳиш, ташаккули фаълмандии маърифатӣ-зеҳнӣ ва қобилияти идоракунии фаъолияти фикрии донишҷӯёнро тақвият бахшида, шароити мусоидро барои рушди касбӣ ва худшиносии шахсӣ таъмин менамояд.

3.Мутобиқати салоҳияти мустақилият ба принципҳои асосии фаъолияти фардӣ касбӣ ва дидактикӣ. Салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён бо риояи принципҳои таълими интерактивӣ, аёнӣ, банизомдорӣ ва таъба ба донишҳои амалӣ ташаккул ёфта, бо фанҳои умумӣ ва тахассусӣ дар иртиботи мутақобила қарор дорад. Ин раванд иҷроӣ босамари қорҳои инфиродӣ фанӣ ва рушди малакаи касбиро дар муҳассилин таъмин менамояд.

4.Маҳорати ташкили фаъолияти мустақилонаи донишҷӯ дар муҳити омӯзиши муосир. Дар шароити ҷаҳонишавӣ таҳсил ва рушди технологияи таълим, қорбурди равишҳои банизоми омӯзишу парвариш ва ҷудо намудани соатҳои махсус барои фаъолияти инфиродӣ-худтакмилёбии назариявӣ донишҷӯён муҳим арзёбӣ мегардад. Технологияи ташкили фаъолияти мустақилона ҷунрукни муҳими рушди маърифатӣ-зеҳнӣ ва ташаккули қобилияти эҷодӣ мутахассисони оянда собит қарда шуд.

Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот - дар он аст, ки масъалаи муҳими илмӣ-амалӣ — ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳангоми омӯзиши фанҳои равиши табиатшиносӣ дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ — дар заминаи равишҳои муосири таълим, концепсияҳои педагогӣ ва психологӣ мавриди таҳқиқи амиқ қарор гирифтааст. Дар ҷараёни таҳқиқот:

- вазифа, моҳият, соҳтор, қонуниятҳо ва принципҳои ташаккули салоҳияти мазкур муайян ва таҳлил гардиданд;
- унсурҳои асосии назариявӣ ва методологии ин раванд қорқард ва дар амал татбиқ шуданд;
- меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои фаъолнокии донишҷӯён дар ҷараёни санҷишӣ - озмоишӣ пешниҳод гардиданд;
- амсила ва технологияи ташкили банизоми асосҳои методӣ таҳия шуда, барои рушди қобилияти эҷодӣ донишҷӯён истифода гардид.

Аҳамияти амалии таҳқиқот - дар он зохир мегардад, ки:

- натиҷаҳои бадастомада ба таҳкими методикаи таълимӣ ва тарбиявӣ мусоидат мекунанд;
- модел ва технологияи таҳияшуда барои ташкили фаъолияти мустақили донишҷӯён дар заминаи рушди қобилияти эҷодӣ ва касбӣ дарсҳо пешбинӣ ва татбиқ гардиданд;

- такмили сифат ва сатҳи донишомӯзии муҳассилин таъмин шуда, чараёни худташқилкунӣ, худомӯзӣ ва хударзёбӣ низ таҳкими бештар пайдо кард;

- натиҷаҳо барои таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ дар соҳаи таҳсилоти касбӣ ва рушди шахсият истифода мешаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо нишондоду далелнокии методологии муқаррароти аввалияи назариявӣ; мантиқӣ илман асоснокшудаи таҳқиқи масъала; интихоби методҳои ба предмет, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот муносиб, давомнокии таҳқиқи таҷрибавию озмоишӣ; таҳлили омории маълумоте, ки аз рӯйи натиҷаи ҷавобҳои иштирокчиён дар рафти таҳқиқот ба даст омадаанд, таъмин мегардад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ диссертатсионӣ ба мазмуни бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси 6D011200 – Кимия (6D011202-Назария ва технологияи таълими химия (таҳсилоти касбӣ) мувофиқ мебошанд:

-*банди 2.* Асосҳои назариявии истифодаи технологияҳои педагогии нав ва системаи методии таълим дар асоси технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, ки дар зинаҳои гуногуни таълими химия рушди хонандаро таъмин менамояд;

-*банди 3.* Назарияи таҷрибаи пешқадами таълим ва тарбияи химия;

-*банди 4.* Таҳқиқоти муқоисавии назария ва методикаи таълими химия дар системаҳои гуногуни педагогӣ;

-*банди 8.* Назария ва амалияи коркарди стандартҳои давлатии таълими зинаҳо ва соҳаҳои гуногуни таълими химия;

-*банди 14.* Коркарди баномаҳои таълимӣ аз химия барои таълимгоҳҳои гуногуни зинаҳои таълимӣ;

-*банди 18.* Усулу воситаҳо, шаклу технологияҳои таълим, қори мустақилона ва худомӯзӣ;

-*банди 20.* Масъалаҳои коркарди системаҳои методии нави таълим ва тарбия аз химия мутобиқ ба самтҳои рӯзмарраи таълими химия;

-*банди 21.* Назария ва методикаи истифодаи аёнияти техникаи таълим дар соҳаҳои гуногуни дониш ва дар зинаҳои мухталифи таълим;

-*банди 29.* Масъалаҳои мураттабсозии мазмун, усулҳо ва шаклҳои ташқилкунии таълим ва тарбия аз химия дар шароити муосири ҷамъияти иттилоот ва коммуникатсияи ҷаҳонишавӣ.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дарачаи илмӣ дар таҳқиқот дар коркарди паҳлуҳои муҳимми проблемаи таҳқиқ, таҳлил ва омӯзиши таҷрибаи ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён, ҳангоми омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ,

мураттаб намудани нақшаву барномаи таҳқиқот ва корҳои таҷрибавию озмоишӣ, таҳияи мақолаҳои илмӣ, санҷиши қаблӣ ва бонизоми омӯзишу парвариши донишҷӯён, баргузори таҷрибаи озмоиши амсилаи таҳияшуда, таҳияю тавсияи пешниҳодҳо оид ба механизмҳои татбиқи самараноки методикаи ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳангоми омӯзонидани фанҳои табиатшиносӣ ва коркарди омории маълумот, таҳлил ва муқоисаи натиҷаҳои таҳқиқот арзёбӣ мегардад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ва натиҷаҳои он амалан дар тамоми марҳилаҳои таҳқиқот (солҳои 2020-2025) ба даст оварда шудааст. Натиҷаҳои таҳқиқот ва муқаррароти асосии назариявӣ аз тариқи баргузори озмоишҳои муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда ва назоратӣ тасвиб шуда, ҳамзамон самаранокии нишондодҳо собит карда шудааст, инчунин, дар ҷаласаҳои илмӣ ва семинарҳои илмӣ-методии кафедраи методикаи таълими фанҳои табиатшиносӣ ва ҳамасола дар конференсияҳои илмӣ дохилимуассисавӣ ҳайати профессорону омӯзгорон, докторантону магистрантон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав ироа, тасвиб ва муҳокима карда шудаанд.

Интишороти аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот дар 14 интишороти муаллиф инъикос ёфтаанд, ки 7 номгӯй - мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон банаҷрасида ва 7 номгӯй - мақолаҳои дар дигар нашрияҳо ва маҷмуаи маводи конференсияҳои илмӣ батабърасида мебошанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз бахшҳои «Ихтисораҳо», «Муқаддима», «Тавсифи умумии кор», се боб, ҳашт зербоб, «Хулосаҳо» ва «Номгӯи адабиёт» иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 235 саҳифаи ҷопи компютерӣ иборат буда, 11 расм ва 11 ҷадвалро дар бар гирифтааст. Рӯйхати адабиёт фарогири 177 номгӯй мебошад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддимаи рисола аҳаммияти асоснокии мавзӯи таҳқиқот инъикос гардида, сатҳи дараҷаи рушди илмӣ онро таҳлил мекунад, ва ҳамзамон, ҳадаф ва вазифаҳои асосиро мураттаб сохта,

навовари илмӣ, асоснокии назариявӣ ва методологӣ ва муҳимияти назариявии рисола ро ошкор менамояд, муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшударо ифода карда, саҳми шахсии муаллиф ва натиҷаҳои санҷишро инъикос мекунад.

Боби аввали рисола: «Асосҳои назариявӣ ва методологӣ дар ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳамчун заминаи рушди малакаи ва қобилияти эҷодӣ ва касбии онҳо» ном дорад, ки аз чор зербоб иборат мебошад. Муаллиф дар зербоби аввали боби мазкур доир ба рушд додани салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён ҳамчун омили таъсиргузор ба баланд шудани сатҳи дониши онҳоро мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Омӯзонидани химия як қисмат аз таҳсилоти умумӣ махсуб меёбад ва наметавонад аз ин тамоюл дар қанор истода бошад, баръакс ҳамчун фанни соҳаи табиатшиносӣ, ки дар мамлакат бистсолаи рушди таълими он эълон шудааст, ҷойи муносибро ишғол менамояд. Ин дар таълими химия дар муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорони химия, ки дар ин ҷода нақши асосӣ доранд аз бисёр ҷиҳат вобастагии қалон дорад.

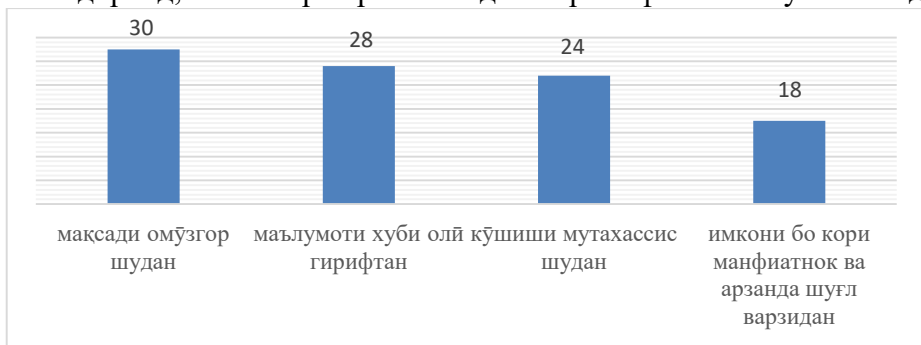
Ба зербоби дуюми боби аввал, «Асосҳои илмӣ ва методологӣ ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар равандро омӯзиш ва рушди маҳорату малакаҳои эҷодии онҳо» ном гузошта шудааст.

Дар ин зербоб ба таҳлили асосҳои илмӣ ва методологӣ ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар раванди омӯзиш бахшида шудааст. Дар он мафҳумҳои мустақилияти таълимӣ, салоҳият ва фаъолияти эҷодӣ аз нуқтаи назари равишҳои муосири педагогӣ шарҳ дода мешаванд. Равишҳои салоҳиятнок, фаъолиятнок ва шахсиятмехвар ҳамчун заминаи методологӣ рушди мустақилият ва маҳорату малакаҳои эҷодӣ асоснок мегарданд. Нақши усулҳои фаъоли таълим дар ташаккули тафаккури интиқодӣ ва қобилияти қабули қарорҳои мустақил нишон дода мешавад. Дар натиҷа, мустақилияти донишҷӯён ҳамчун шартҳои муҳими рушди эҷодкорӣ ва баланд бардоштани сифати таҳсил ҳулоса мегардад.

Зербоби сеюми боби якум, ки «Самтҳои пешбурди салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ва рушди қобилияти эҷодии онҳо ҳангоми омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ» номгузори шудааст, дар он аҳамияти ташкили фаъолияти

мустақили таълимӣ, истифодаи усулҳои проблемавӣ, тадқиқотӣ ва лоиҳавӣ дар дарсҳои фанҳои табиатшиносӣ асоснок мегардад. Ҳангоми озмоиш, омӯзишу баррасии масъала оид ба вазъи дар мустақилият фаъолияти босамар кардани донишҷӯён - соҳибкасбони оянда, ошкор кардани аломатҳои манфии ҳалал воридкунанда ба чараёни омӯзиши фанҳои равияи табиатшиносӣ дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ мувофиқат кардани сатҳу дараҷаи мазмуну мундариҷаи таълим мутобиқи талаботи замонавии қонунгузорию марбут ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ (МТМК) буда, инчунин имкони муайян кардани завқ, ҳавас ва майлу рағбати донишҷӯёнро нисбат ба ихтисоси интихобкардашон фароҳам овард.

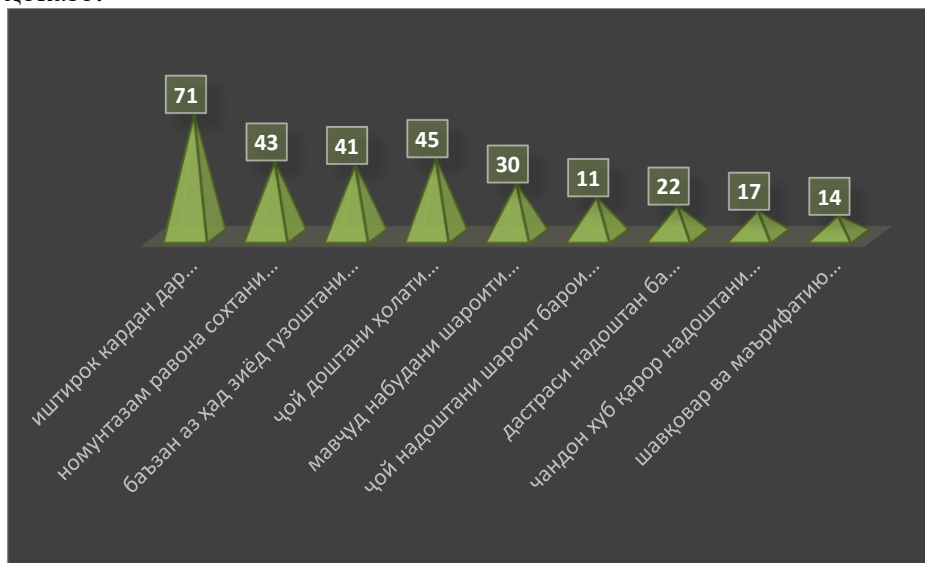
Таҳлилҳо нишон доданд, ки омилҳои асосии идомаи таҳсил чунин баҳо мегиранд: 30% донишҷӯён мақсад доранд омӯзгор шаванд; 28% хоҳишманданд маълумоти баландсифати олий ба даст оранд; 24% кӯшиш мекунанд, ки ба ҳайси мутахассисони арзандаи соҳаи тарбия ва таълифи насли наврас фаъолият намоянд; ва 18% ният доранд, ки бо кори арзишманд ва серманфиат машғул шаванд.

Расми 1. – Диаграммаи имкони идомаи таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олии самти педагогӣ

Имрӯз яке аз сабаб ва омилҳои асосии дар сатҳи паст қарор доштани ба роҳ мондани чараёни омӯзишу парвариш, истироҳат, ба сатҳи зиндагӣ ва муҳити фароғатии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти касбӣ як қатор омилҳо таъсир мерасонанд, ки бархеи онҳо метавонанд боиси дур мондани ҷавонон аз равандҳои омӯзиш ва тарбия шаванд. Аз ҷумла, иштирок дар фаъолиятҳои номақбули ҷамъиятӣ ва ҷорабиниҳои, ки ба арзишҳои таълимӣ муҳолифанд, метавонад сабаби аз таълим канор мондани як қисмати муҳассилин гардад. (71%), номунтазам равона сохтани тавачҷӯҳ аз ҷониби

садорати факултетҳо ба ниёзу эҳтиёҷи донишчӯён (43%), баъзан аз ҳад зиёд гузоштани талабот аз ҷониби омӯзгорон, сарпарастони гурӯҳҳои таълимӣ ба ҳайати омӯзандагону муҳассилини муассисаҳои таҳсилоти касбӣ дар ҷараёни низоми муосири таҳсил (41%), ҷой доштани ҳолати набудани шароит барои худомӯзӣ (45%), мавҷуд набудани шароити мусоид барои истироҳату фароғат (30%), ҷой надоштани шароит барои иҷрои кори илмию таҳқиқотӣ (22%), дастраси надоштан ба сарчашмаи адабиёти дарсӣ ва таълимию методӣ (17%), чандон хуб қарор надоштани базаи моддӣ-таълимӣ (14%), шавқовар ва маърифатӣ омӯзишӣ набудани дарсҳо (11%) ва хоказо.

Расми 2. – Диаграммаи сабабу омилҳои дар сатҳи паст қарор гирифтани ташкили ҷараёни омӯзишу парвариш (бо ҳисоби %)

Натиҷаҳо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки қаноатмандии донишчӯён ҳамчун мутахассисони оянда – аз ҷараёни таълим дар шароити истифодаи технологияҳои муосир, ба сатҳи имкониятҳои рушди инфиродӣ ва касбӣ, аз ҷумла дар заминаи ташаккул ва тақвияти салоҳияти мустақилияти таълимгирандагон саҳт алоқаманд мебошад. Нақши таҷрибаҳои лабораторӣ, корҳои амалӣ ва таҳқиқи мустақили ҳодисаҳои табиӣ ҳамчун воситаи рушди тафаккури илмӣ ва эҷодӣ нишон дода мешавад. Ҳамзамон, истифодаи технологияҳои муосири таълим ва манбаҳои рақамӣ ҳамчун омилҳои баланд

бардоштани фаъолият ва мустақилияти донишчӯён баррасӣ мегардад. Дар чамъбаст, самтҳои зикршуда ҳамчун шароити муҳими ташаккули шахсияти эҷодкор ва мустақили донишчӯ хулоса карда мешаванд.

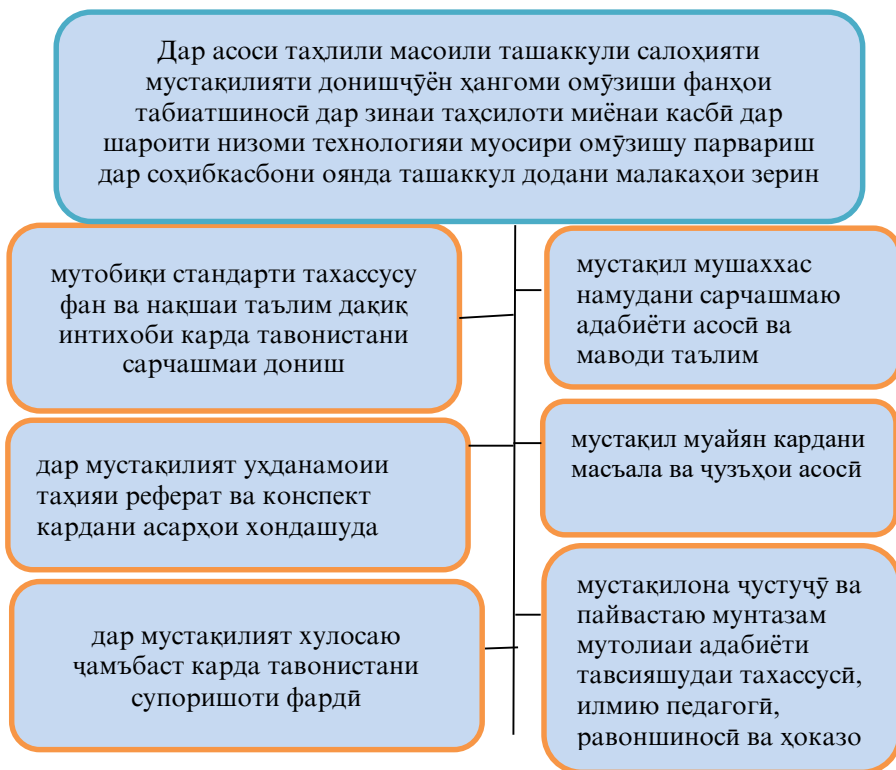
Зербоби чоруми боби якуми рисола бо унвони «Ташаккул додани салоҳияти мустақилият дар донишчӯён ҳамчун омиле барои рушд ёфтани қобилияти эҷодкории ӯ дар раванди омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ (тадқиқоти муқарраркунанда)» ишора карда шудааст. Ин зербоб ба натиҷаҳои тадқиқоти муқарраркунанда оид ба ташаккули салоҳияти мустақилияти донишчӯён ҳамчун омиле рушди қобилияти эҷодкории онҳо дар раванди омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ бахшида шудааст. Дар он сатҳи ибтидоии мустақилияти таълимӣ, фаъолият ва қобилияти эҷодии донишчӯён муайян ва таҳлил карда мешавад.

Бинобар сабаби он, ки густариш ёфтани салоҳияти мустақилияти донишчӯён ҳамчун мутахассиси оянда ба ташаккул ёфтани қобилияти эҷодӣ кор мегирад, онро давраи мураккабу мунтазами замони амалкарди ҳини омодашавии фардияти донишчӯён дар муассисаи таҳсилоти касбӣ метавон шуморид. Вазифаю ҳадафи асосӣ дар ин маврид – мушаххас намудани уҳдадорӣ вазифа, ҳадафу матлаб ва дастовардҳо дар ҳамбастагӣ барои даст ёфтан ба мақсаду мароми пажӯҳиши мазкур арзёбӣ мегардад.

Чараёни рушд ёфтани салоҳияти мустақилияти донишчӯ-мутахассиси оянда дар ин давра чун мақола ва равобити миёни омӯзгор ва донишчӯён мавриди тавачҷӯҳи хоса қарор мегирад, дар натиҷа *«тавлид ёфтани дониши нав барои донишчӯ»*, *«кашф шудани чизи номаълум дар асоси ҷустуҷӯи илмӣ-пажӯҳишӣ-таҳқиқӣ намудан»*, ҳамзамон интиҳоб кардани роҳи нави такмил додану таҷдид намудан, эҷод кардан, ба вуқӯъ пайвастан, мунтазам сурат хоҳад гирифт.

Дар чамъбасту натиҷагирӣ заминаҳо ҷиҳати тарҳрези кардани шароит барои татбиқи нақша ҷиҳати, худ татбиқ карда тавонистан, худ ташаккул дода тавониستاني мутахассиси ояндаро бо нияти рушд додани салоҳияти мустақилияти онҳо дар шароити низоми технологияи муосири омӯзишу парвариш интиҳобу аниқ намудем, ки ин оянда, имкон медиҳад, ки барои ташаббускор будан ва рушд ёфтани неруи зеҳнӣ фикрӣ, асоснок эҳсос карда тавониستاني

ташаккул ёфтани фардияти соҳибкасби оянда мусоидат намояд.

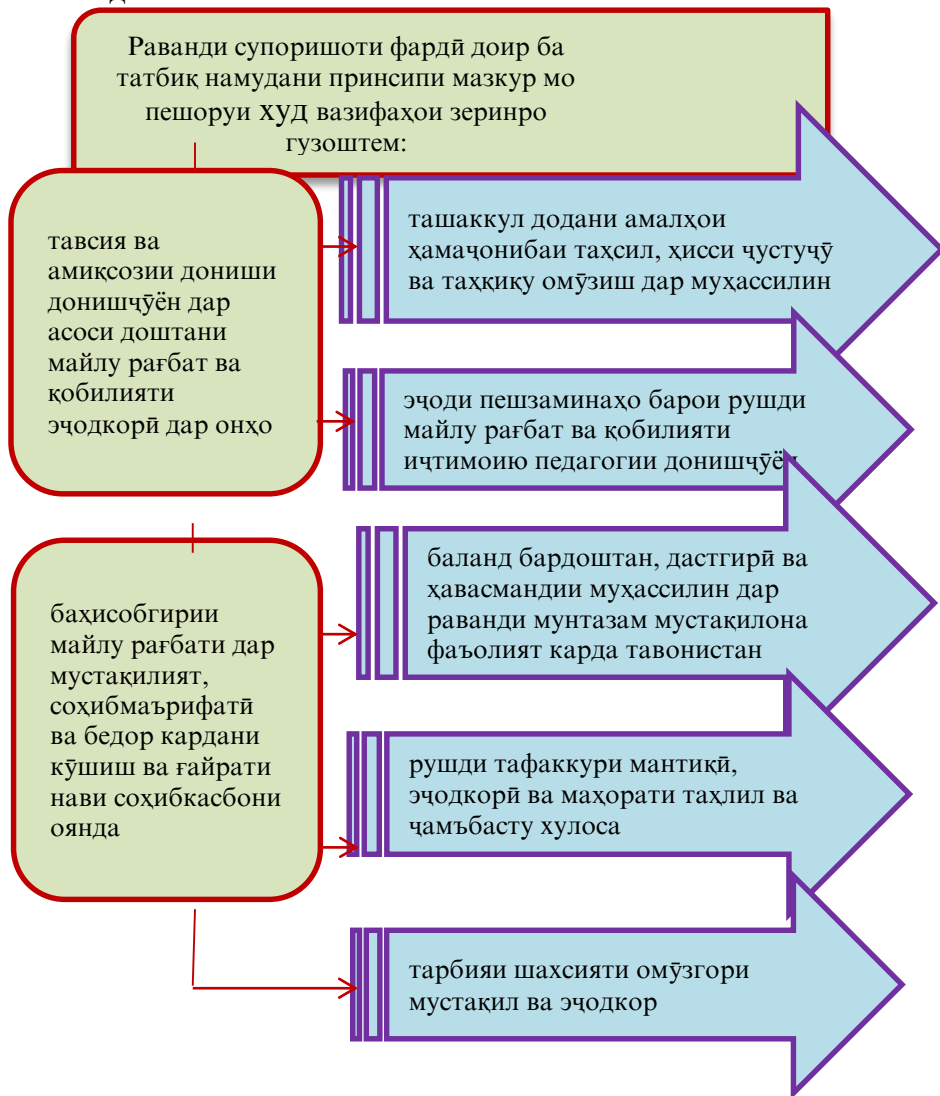
Расми 3. – Амсилаи масъалаи ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯи муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ

Нишон дода мешавад, ки дар амалия сатҳи истифодаи усулҳои мустақилона ва эҷодӣ ҳанӯз кофӣ нест. Омӯзиши ҳолати воқеии раванд зарурати ҷустуҷӯ ва татбиқи шакли усулҳои самаранокӣ таълимро асоснок менамояд. Натиҷаҳои тадқиқоти муқарраркунанда ҳамчун заминаи марҳилаи минбаъдаи таҷрибавӣ хизмат мекунанд.

Боби дуюм дар рисола бо номи «Мазмуну мундариҷаи ташаккул додани салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён ҳини раванди рушди қобилияти эҷодиашон» омадааст. Боби дуюми рисола аз ду зербоб иборат мебошад.

Барои зербоби якуми боби дуюми рисола, ки «Асосҳои меъёрҳои вусъат додани салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён дар шароити воқеии таълим» ном дорад метавон мухтаворо бо услуби автореферати чунин шарҳ дод. Дар ин зербоб ба таҳлили

асосҳо ва меъёрҳои вусъат додани салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар шароити воқеии равандҳои таълимӣ бахшида шудааст. Дар он равишҳои методологии таълим, усулҳои фаъолиятнок ва шахсиятмехвар, инчунин истифодаи технологияҳои муосири таълим ҳамчун заминаи рушди мустақилият баррасӣ мешаванд.

Расми 4. Амсилаи раванди супоришоти фардӣ оид ба татбиқ расонидани принципҳои мухталиф.

Нишон дода мешавад, ки ташаккули салоҳияти мустақилӣ ба сатҳи фаъолони иштирок намудан, қабули қарорҳои мустақил ва таҳлили мушкилот асос ёфтааст. Меъёрҳои муайяншуда самтҳои асосии фаъолияти омӯзгор ва донишҷӯро барои баланд бардоштани мустақилият ва эҷодкорӣ муайян мекунанд. Дар ҷамъбаст, вусъат додани салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён ҳамчун омили муҳими самаранокии таълим ҳулоса карда мешавад.

Барои зербоби **дуҷуми боби дуҷуми рисолаи илмии мазкур**. «**Амсиласозии салоҳияти мустақилият ҳамчун пояи рушд ёфтани қобилияти эҷодии онҳо дар шароити технологияи муосири таълим**» муҳтаво ро бо услуби автореферат метавон чунин фишурда ифшо кард:

Зербо б ба таҳлили амсиласозии салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён ҳамчун пояи рушди қобилияти эҷодии онҳо дар шароити истифодаи технологияҳои муосири таълим бахшида шудааст. Дар он нақши моделсозӣ, симулятсия ва воситаҳои интерактивӣ дар ташаккули малақаҳои мустақилона ва эҷодии донишҷӯён нишон дода мешавад.

Амсиласозӣ ҳамчун усули методологӣ имкон медиҳад, ки донишҷӯён равандҳои таълимиро бо усули фаъоли таҷрибавӣ ва таҳлилӣ омӯхта, қарорҳои мустақил қабул кунанд. Ҳамзамон, истифодаи технологияҳои рақамӣ ва воситаҳои инноватсионӣ сатҳи иштирок ва эҷодкории донишҷӯёнро баланд мебардорад. Дар ҷамъбаст, амсиласозии салоҳияти мустақилият ҳамчун заминаи устувори рушди эҷодкории донишҷӯ ҳулоса карда мешавад.

Боби сеюми рисола: «**Асосҳои методии вусъатбахшии салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар рушди қобилияти эҷодӣ зимни бурдани таҳқиқ, озмоиш ва таҷриба**» ном дорад. Боби мазкур аз ду зербо б иборат мебошад, ки муҳтаво яш дар зер оварда шудааст.

Барои зербоби **яҷуми боби сеюми рисола** бо номи «**Роҳандозии усулҳои фаъоли таълим ҷиҳати густариши салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ва рушди қобилияти эҷодии онҳо дар заминаи технологияи муосири таълим**» муҳтаво ро бо услуби автореферат метавон чунин фишурда ифшо кард:

Зербо б ба таҳлили роҳандозии усулҳои фаъоли таълим равона шудааст, ки метавонанд салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ва

қобилияти эҷодии онҳоро густариш диҳанд. Дар он истифодаи усулҳои проблемавӣ, тадқиқотӣ, лоиҳавӣ ва интерактивӣ дар заминаи технологияи муосири таълим асоснок карда мешавад. Нақши технологияҳои рақамӣ, симулятсияҳо ва воситаҳои муосир дар баланд бардоштани иштироки фаъол ва малакаҳои мустақилияти донишҷӯён нишон дода мешавад. Роҳандозии усулҳои фаъоли таълим имконият медиҳад, ки донишҷӯён фикри эҷодӣ, таҳлили мустақил ва қабули қарорҳои илмиро амалӣ созанд. Дар ҷамъбаст, ин самт ҳамчун омили муҳими таҳкими салоҳияти таълимӣ ва эҷодии донишҷӯён хулоса карда мешавад.

Барои зербоби дуоми боби сеюми рисола, ки «**Механизмҳои асосии татбиқи салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар инкишофи қобилияти эҷодӣ таҳқиқотӣ**» ном дорад мухтаворо бо услуби автореферат метавон чунин фишурда ифшо намуд:

Зербооб ба таҳлили механизмҳои татбиқи салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар рушди қобилияти эҷодӣ таҳқиқотӣ равона шудааст.

Натиҷаҳои собит гадида имконот фароҳам меоварад, ки аломатҳои тақонбахшандаи ҳавасмандию ташаббускориро худомӯзӣ, таҳқиқӣ, эҷодӣ эҷодкорӣ дар ташаккул додани сатҳи сифатҳои касбии мутахассиси оянда метавонад нақши басо муҳим дошта бошад.

Қоркарди маълумоти оморӣ дар раванди таҳқиқоти озмоишӣ бо истифода аз усулҳои классикии таҳлили миқдорӣ анҷом дода шуда, **бозътимодӣ ва аҳаммияти онҳо мутобиқ ба меъёри Студент дар сатҳи эҳтимолияти 0,95** арзёбӣ гардид. Барои муайян кардани сатҳи салоҳияти мустақилияти донишҷӯён формулаи $Fd = N_1 + N_2 - 2$ истифода шуд, ки дар он N_1 ва N_2 шумораи иштирокчиёни гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратиро дар бар мегирад.

Натиҷаҳои бадастомада нишон доданд, ки арзишҳои муқоисавӣ (t -назариявӣ) дар асоси тарзи муқоисаи ду гурӯҳи мустақил, аз 33 болотар буданд, ки ба талаботи методикаи Н. А. Половникова мувофиқат мекунад. Аз ин рӯ, **арзиши t бо эътибори $t_{0,05} = 1,96$** ҳамчун меъёри қабул ва таҳлил истифода шуд [5, с. 135].

Қайд кардан зарур аст, ки санҷишҳои назоратӣ дар анҷоми ҳар нимсолаи таҳсил (семестри 1 ва 2) гузаронида шуданд. Илова бар ин, **тестҳои ибтидоӣ дар оғози таҳсил**, яъне дар моҳи якум ва дуоми соли таҳсил, дар шароити низоми муосири таълим роҳандозӣ

гардиданд. Мақсади ин тестгузаронӣ муайян намудани сатҳи ибтидоии ҳавасмандӣ, қобилияти худомӯзӣ, шавқ ба касб ва омодагии донишчӯ ба фаъолияти омӯзгорӣ буд.

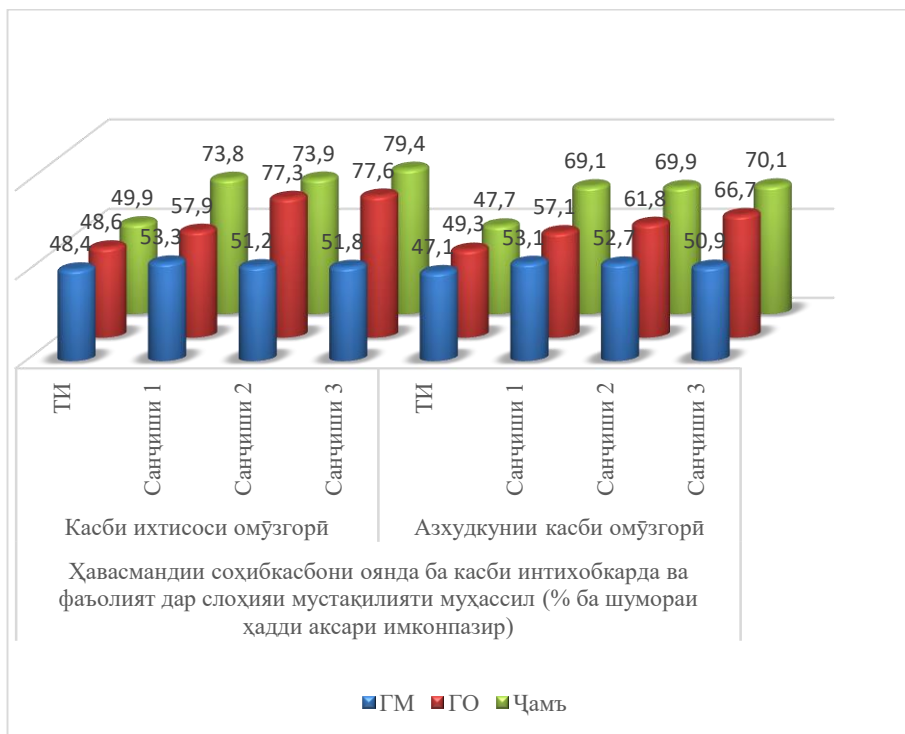
Пажӯҳиши мо ҳамзамон **динамикаи рушду инкишофи маҳорату малакаҳои эҷодӣ ва маърифатии донишчӯён-соҳибкасбони ояндаро** дар заминаи салоҳияти мустақил ва майл ба тадқиқоти фардӣ мавриди таҳлил қарор дод. Натиҷаҳо нишон доданд, ки сатҳи дарки масъулият ва майл ба ихтисоси интихобшуда дар гурӯҳи озмоишӣ назаррас афзоиш ёфт.

Тазаккур медиҳем, ки дар ҷадвали 1 ва дигар ҷадвалҳои таҳқиқотӣ **бо рамзи «ТИ» (тести ибтидоӣ)** натиҷаҳои тестгузаронии аввали соли таҳсил ишора шудаанд, ки асоси муқоисавӣ барои таҳлили самаранокии таҷриба гардиданд.

Ҷадвали 1.

Натиҷаҳои тестгузаронии ибтидоӣ

Гурӯҳҳо	Ҳавасмандии соҳибкасбони оянда ба касби интихобкарда ва фаъолият дар салоҳияти мустақилияти муҳассил (% ба шумораи ҳадди аксари имконпазир)							
	Касби ихтисоси омӯзгорӣ				Азхудкунии касби омӯзгорӣ			
	ТИ	Санҷиши 1	Санҷиши 2	Санҷиши 3	ТИ	Санҷиши 1	Санҷиши 2	Санҷиши 3
ГМ	48,4	53,3	51,2	51,8	47,1	53,1	52,7	50,9
ГО	48,6	57,9	77,3	77,6	49,3	57,1	61,8	66,7
Чамъ	49,9	73,8	73,9	79,4	47,7	69,1	69,9	70,1

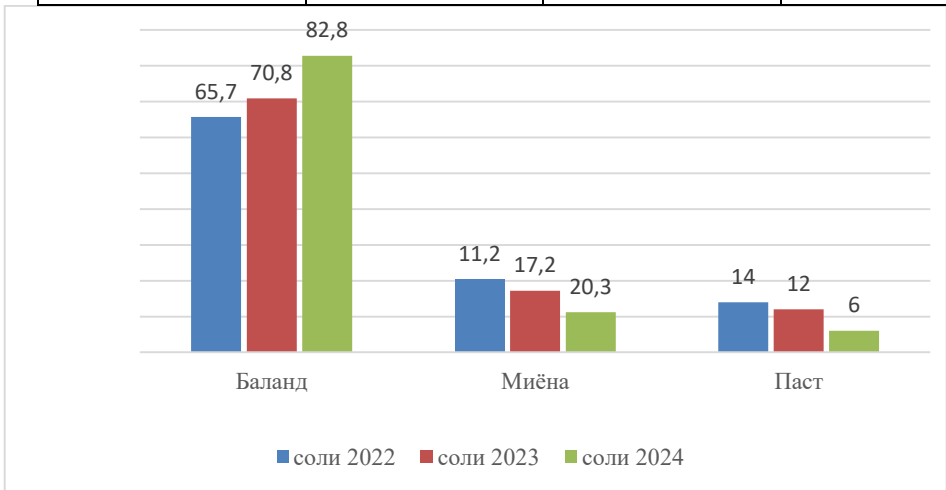
Расми 5. – Диаграммаи тестгузарони ибтидоӣ

Гунае ки аз натиҷаҳои чадвал бармеояд, дар марҳалаи ибтидоии санчиш дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ **тамоюли болоравии нишондиҳандаҳо** мушоҳида гардид. Ин натиҷаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки донишҷӯён дар оғози омӯзиш бо ҳавасмандӣ ва нерӯи ҷисмӣ-зеҳнии бештар вориди муҳити таълимӣ мегарданд. Бо вучуди ин, дар санчиши такрорӣ — ки дар поёни соли таҳсил (семестри дуюм) гузаронида шуд — дар гурӯҳи назоратӣ коҳиши ночизи сатҳи худомӯзӣ ва малакаҳои ташаккулёфта ба қайд гирифта шуд. Ин коҳиш, ки бо воситаи таҳлили муқоисавии натиҷаҳо ошкор шудааст, аз нигоҳи равандҳои психологӣ ва динамикаи омӯзиши фардӣ дар муассисаҳои таҳсилоти касбӣ ҳамчун як падидаи табиӣ ва мантиқӣ арзёбӣ мегардад. Мувофиқи таҳқиқоти раваншиносии таълимӣ, чунин коҳиш метавонад натиҷаи **суст гардидани нерӯи эҷодӣ**, қадами **танзими дурусти худомӯзӣ** ё **монетаҳои муҳити таълимӣ** бошад, ки эҳтимол дар самти рушди устувори салоҳияти мустақил таъсир расонидаанд.

Чадвали 2.

Динамикаи дараҷаи ташаккул ёфтани маҳорату малакаҳои эҷодкории ихтисосии донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ тариқи технологияи бонизоми салоҳияти мустақилияти донишҷӯён хангоми таҳқиқи таҷрибавӣ-озмоишӣ

Дараҷаи ташаккул ёфтани маҳорату малакаҳои рушд ёфтани ихтисосӣ ва қобилияти эҷодкорӣ	Гурӯҳҳои озмоишӣ		
	соли 2022	соли 2023	соли 2024
	бо %	бо %	бо %
Баланд	65,7	70,8	82,8
Миёна	20,3	17,2	11,2
Паст	14	12	6

Расми 6. Диаграммаи дараҷаи ташаккул ёфтани маҳорату малакаҳои рушди ихтисосӣ ва қобилияти эҷодкорӣ

Таҳлилҳои анҷомдодашуда собит намуданд, ки фароҳам овардани шароити мусоиди ташкили бонизоми раванди ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар заминаи худомӯзии босамари сарчашмаҳои илмӣ, адабиёти таълимӣ-методӣ ва маводи иттилоотии муосир, дар якҷоягӣ бо истифодаи мақсадноки амсилаҳо

ва воситаҳои рушди қобилияти эҷодии шахсият, ба баланд гардидани сатҳи малакаҳои педагогии донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ мусоидат намудааст.

Натиҷаҳои бадастомада аз силсилаи санҷишҳо, ки дар чараёни марҳилаҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ-озмоишӣ ба таври пайваста ва мунтазам амалӣ карда шуданд, далолат бар он мекунанд, ки донишҷӯёни шомили гурӯҳҳои озмоишӣ дар муқоиса ба ҳамтоёни худ дар гурӯҳҳои назоратӣ, на танҳо донишу маҳоратҳои касбии устуворро соҳиб гардиданд, балки қобилияти таҳлилӣ ва эҷодкориашон низ ба таври назаррас инкишоф ёфтааст.

Дар равандҳои систематикӣ ва усулҳои методологӣ, аз қабилӣ вазифаҳои таҳқиқотӣ, моделсозӣ, таҷрибаҳои амалӣ ва кор бо манбаҳои иттилоотӣ баррасӣ мешаванд. Механизмҳои донишҷӯёнро водор менамоянд, ки фаъолияти фардӣ-мустақилро дар мустақилият анҷом дода, масъалаҳоро таҳлил ва ҳал кунанд ва фикри эҷодӣ ва интиқодии худро рушд диҳанд. Нақши омӯзгор ҳамчун роҳнамо ва ҳамоҳангсоз дар татбиқи механизмҳои таъкид карда мешавад. Дар ҷамъбаст, механизмҳои мазкур ҳамчун заминаи устувори рушди эҷодкорӣ ва қобилияти тадқиқотии донишҷӯён ҳулоса мегарданд.

ХУЛОСАҲО

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия: Дар шароити муносири рушди низомии таҳсилоти касбӣ, баланд бардоштани сифати таълим ҳамчун яке аз самтҳои стратегияи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус зери роҳбарии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, аҳаммияти аввалиндараҷа касб намудааст. Тавре ки роҳбари давлат таъкид менамояд: «Барои таҳким ва баланд бардоштани сифати равандҳои таълиму тарбия зарур аст, ки дар тамоми сатҳҳои таҳсилот, хусусан дар зинаи таҳсилоти касбӣ, диққат асосан ба сифати таълим равона гардад, на ба ҳаҷми донишҷӯён, то мутахассисони босалоҳият ва ҷавобгӯи талаботи замони муосир тайёр карда шаванд»

Дар ин замина, дар диссертатсия масъалаи ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён дар чараёни таҳсилоти касбӣ мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифта, собит гардид, ки рушди қобилияти зеҳнӣ ва эҷодии донишҷӯён яке аз омилҳои асосӣ ва

калидӣ барои таъмини рақобатпазирии онҳо дар бозори муосири меҳнат мебошад[М-1].

Тадқиқот нишон дод, ки ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳамчун чузъи муҳими раванди таълим на танҳо ба баланд бардоштани сатҳи худомӯзӣ ва худтаҳлилқунӣ мусоидат менамояд, балки заминаи амалӣ гардонидани донишҳоро дар фаъолияти таҳассусӣ фароҳам меорад[М-2; М-3].

Дар чараёни ташаккули ин салоҳият, хусусиятҳои инфиродӣ, қобилияти мантиқӣ, интиқодӣ ва сатҳи масъулиятшиносии шахсияти донишҷӯ пурра ба инъикос меоянд. Раванди омӯзиш дар заминаи салоҳияти мустақилият, маҳсусан қор бо сарчашмаҳои илмӣ, китобҳои дарсӣ, маводи методӣ, конспектҳо ва дар таҷҳизоти омӯзишӣ, асоси воқеии ташаккули шахсияти мутаҳассиси болаёқатро фароҳам меорад. Маълум гардид, ки барои ташаккули босамари ин салоҳият, шартҳои зарурӣ инҳоянд:

- омодагии донишҷӯ ба иҷрои супоришҳои инфиродӣ;
- дастрасии кофӣ ба манобеи таълимӣ ва иттилоотӣ;
- мавҷудияти дастгирии машваратӣ аз ҷониби омӯзгор.

Дар чараёни таҳқиқот муайян гардид, ки омилҳои калидии ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён, сатҳи баланди фарҳанги методӣ ва педагогии омӯзгор мебошад. Муҳлати таълим, сифат ва мазмуни он, инчунин робитаи муштарак байни омӯзгор ва муҳассил дар ин самт нақши муассир мебозанд. Омӯзгор бояд имкони таҳқиқот, эҷодқорӣ ва интиқоби равишҳои босамарро барои донишҷӯ фароҳам созад[М-7].

Таҳқиқот нишон дод, ки дар самти татбиқи фаъолияти эҷодии донишҷӯ дар раванди омодагии касбӣ, монеаҳо ва талаботҳои зерин ҷой доранд:

- маҳдудияти вақт ва захираҳои методӣ;
- набудани равиши мутаваззин байни омӯзгор ва муҳассил;
- зарурати таҳияи усулҳои омӯзиши ғайристандартӣ ва қобили муқоиса;
- ниёз ба дурнамо ва нақшаи пешбини натиҷаҳо.

Дар интиқоби таҳқиқот, фаъолияти эҷодии омӯзгор низ ҳамчун чузъи ҷудонашавандаи раванди таълим арзёбӣ мешавад ва он ҳамчун меҳвари асосии татбиқи босифати равандҳои таълимӣ ва тарбиявӣ муаррифӣ мегардад[М-4].

Маҳз омӯзгор ҳамчун пажухишгари амалқунанда вазифадор

аст, ки фаъолияти касбии худро мутобиқи меъёрҳо ва қоидаҳои таҳқиқоти педагогӣ ба роҳ монад. Ин раванд дар бар мегирад: таҳлили вазъи воқеии синф ва фанни тадрисшаванда, муайянсозии проблемаҳои ҷойдошта, таҳияи нақшаи машғулиятҳо, таҳқиқи фарзияҳои амалишаванда, арзёбии натиҷаҳои назариявӣ ва амалӣ, ҷамъоварӣ ва таҳлили иттилооти марбут, хулосабарорӣ ва пешниҳод намудани тавсияҳои асоснок.

Омӯзгор инчунин вазифадор аст, ки бо истифода аз равишҳои таҳқиқотӣ, дарки амиқ аз ҳадафҳои таълимро фаро гирифта, барои амалигардонии ҳадафҳои нав ва баланд бардоштани сифати тадрис пайваста кӯшиш намояд [М-4].

Дар радифи гуфтаҳои болозикр мувофиқи марҳалаҳои ҷараёни низомии технологияи муосири таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти касбӣ гурӯҳҳои асосии қобилияти эҷоднашон ташаккул ёбанд дар радифи ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳангоми омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ дар МТМК метавон чунин арзёбӣ кард:

-пешбинӣ намудани - ҷараёни ташаккул додани қобилият, тариқи парвариш намудани дониш, маҳорату малакаҳои мақсаднок, ки хусусияти эҷодию эҷодкорӣ дида мешавад;

-малакаҳои амалӣ ҳамчун ҷузъи муҳимми салоҳияти таҳассусии донишҷӯ дар шакли қобилияти таҳлили дақиқ ва хулосабарории фишурдаи маълумоти илмӣ ифода меёбад. Донишҷӯ бояд тавонад ақидаҳои тарҳрезшударо ба таври самаранок дар амал татбиқ намояд, ки ин раванд бевосита ба рушди қобилияти эҷодии ӯ мусоидат мекунад.

-маҳорати таҳлил ва омӯзиши мустақилона фарогири имкони қор бо сарчашмаҳо ва адабиёти илмӣ-таҳлилӣ буда, зоҳиргари қобилияти мушоҳида, баҳодиҳии интиқодӣ ва дарки мантиқии раванди омӯзиш мебошад. Дар ин раванд, донишҷӯ бо истифода аз малакаи худ, бидуни даҳлати омилҳои беруна, қобилияти эҷодии худро инкишоф медиҳад. Илова бар ин, амалиётҳои синтез ва таснифи натиҷаҳо, таҳлилу муқоиса, инчунин типологияи масъалаҳо ва маводи мавҷудаю нав дар ин раванд мавқеи калидӣ доранд.

Пас аз ташхису таҳлили масъалаҳои ба рисола дахлдошта маълум гардид, ки ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён чун як зинаи махсуси омӯзишу парвариш дар заминаи ҷустуҷӯю

коркард намудани азхудкунии маълумоти гуногунчанбаи илмию амалӣ заминаи васеъ ва устувори рушди салоҳиятмандии касбӣ ба шумор рафта, барои муҳассилин-соҳибкасбони оянда роҳҳои нави васеъ ва самаранокро мекушояд. Дар заминаи фанҳои ихтисосӣ ва хусусиятҳои касбии омӯзгорӣ ин раванд зина ба зина ташаккул ёфта, ба низоми муассири парвариш ва рушди малакаҳо ва қобилиятҳои касбӣ табдил меёбад[М-7].

Ҳангоми ҷиддӣ муносибат намудан ба тарзи иҷро кардани супоришоти фардӣ, киро, кмд, дар шароити низоми муносири таълим бо истифода аз муносибати ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён, талабот нисбат ба баландшавии сатҳу сифати омӯзишу парвариш ва омодагии мутахассиси оянда дар фазои муассисаҳои таҳсилоти касбӣ ҳалли ҳудро меёбад, чунки аз таҷрибаи кор бармеояд, ки самти ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳангоми омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ дар доираи низоми муносири таълим то ҳол ба таври комил ва саривақтӣ татбиқ нагардидааст.

Дар шароити имрӯзаи низоми таҳсил, аҳаммияти ташаббускорӣ, худомӯзӣ ва худтакмилёбии донишҷӯён ҳамчун муҳаққиқони мустақил дар раванди омодагии касбӣ боиси рушд ва фаъл гардонидани равандҳои таълим ва таҳқиқотӣ мегардад[М-2].

Иҷрои супоришҳои инфиродӣ, аз қабилӣ курсӣ маърӯза, корҳои маводӣ озмоишӣ ва амалии таълимӣ, махсусан бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, ҳамчун ҷузъи муҳими ташаккули салоҳияти мустақилият шомил мешавад. Ин раванд ба рушди нерӯи маърифатӣ ва зеҳнии муҳассилин мусоидат намуда, ба онҳо имконият медиҳад, ки дар идоракунии фаъолияти ақлӣ ва фикрии худ дар раванди ташаккули касбӣ муносири худ самараноктар амал намоянд.

Салоҳияти мустақилияти донишҷӯён бо риояи принципҳои ва меъёрҳои асосӣ таҳия гардида, он фаъолияти инфиродии донишҷӯёни соҳибкасбони ояндаро вусъат мебахшад ва ҳамзамон алоқамандии мутақобилаи фанҳои гуногуни ҳатмӣ ва элективии таълимиро таъмин менамояд. Тартибу низоми ташаккули салоҳияти мустақилият дар донишҷӯён асосан бар асоси принципҳои дидактикии зерин роҳандозӣ мешавад:

1. Принсипи интерактивӣ, ки зарурати ҳамкорӣ ва мубодилаи иттилоотро байни муҳассилин ва омӯзгорон, инчунин байни донишҷӯёни ихтисосҳои мухталиф таъкид мекунад;

2. Принсипи аёнӣ, ки таъмини назорати қатъӣ бар иҷрои ҳама гуна супоришоти инфиродӣ, корҳои маводи равони (КМРО) ва корҳои муқаррарии дастурӣ (КМД)-ро тақозо менамояд;

3. Принсипи банизомдарории таълим, ки зарурати интихоб ва татбиқи стратегияҳои таълимӣ ва нақшабандии дақиқи КМРО ва КМД-ро таъкид мекунад;

4. Принсипи таърих ба донишҳо ва малакаҳои ақдавӣ, ки бо истифода аз воситаҳои техникӣ ва илмӣ ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯёнро ҳангоми омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ (МТМК) пешбинӣ менамояд.

Таҳқиқ намудани масъалаи мазкур бори дигар собит менамояд, ки дар низоми технологияи имрӯзаи таҳсил аломати тақвият баҳанда ба дониш ва фаъолманд гадонидани соҳибкасбони оянда, ин кмро ва кмд маҳсуб меёбад ва он танҳо ба воситаи ташаббус, ғайрату азамати толибилмон бо нишон додани натиҷаи сатҳи баланди дониш, маҳорату малака арзёбӣ мегардад.

Масъалаи амсиласозӣ (моделирование) дар рисола ҳамчун усули универсалии пажӯҳиш пешбинӣ гардидааст ва ин раванд имкон медиҳад, ки маълумоти эмпирикӣ ва таҳлили назариявӣ дар пажӯҳиши педагогӣ муттаҳид гарданд. Ба ибораи дигар, ҳангоми таҳқиқи проблемаҳои педагогӣ, амсиласозӣ ҳамчун нишондеҳандаи босамари коркарди консепсияи илмӣ ва татбиқи амалии он мушоҳида мешавад»[М-1].

Таҳқиқи масъалаи мавриди назар бори дигар собит намуд, ки дар низоми технологияи муосири таълим амалиёте, ки ба тақвияти дониш ва фаъол гардонидани муҳассилини соҳибкасбони оянда равона шудааст, аз ҷумла корҳои маводи равонӣ (КМРО) ва корҳои муқаррарии дастурӣ (КМД), нақши калидӣ доранд. Ин фаъолияти таълимӣ танҳо тавассути ташаббус, ғайрат ва азамати донишҷӯён бо арзёбии натиҷаҳои сатҳи баланди дониш, маҳорат ва малакаҳо амалӣ мегардад.

Дар рисола усули амсиласозӣ (моделсозӣ) ҳамчун равиши универсалии пажӯҳиш пешбинӣ гардида, он имкон медиҳад, ки ҷанбаҳои эмпирикӣ ва назарии пажӯҳиши педагогӣ муттаҳид

шаванд. Ба ибораи дигар, амсиласозӣ ҳамчун аломати самараноки таҳияи концепсияи илмӣ ва татбиқи амалии он дар раванди пажӯҳиш муаррифӣ мешавад[М-4].

Бо истифода аз усули амсиласозӣ, сохтор ва механизмҳои ҷараёни низоми муосири таълим, ҳамчунин ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён-соҳибкасбони оянда бо мақсад ва тарзи фаъолият муайян гардида, равандҳои марбут ба таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти касбӣ ба таври мунтазам ташкил мегарданд. Гарчанде, ки низоми муосири таълим дорои афзалиятҳои зиёд мебошад, амсила бояд тартибу қонуниятҳои хоси рафтор ва шаклҳои муносибат бо сарчашмаҳои иттилоотӣ ва касбиро дар бар мегирад. Ин омилҳо боиси он мегарданд, ки риояи босамари онҳо фаъолияти донишҷӯёнро ҳангоми омӯзиш, таҳқиқ ва татбиқи донишҳо самаранок менамояд.

Аз таҳлили масъала бармеояд, ки паҳлуҳои асосии амсилае, ки ба ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён равона шудааст, се ҷузъро дар бар мегирад:

1. Ҷузъи мақсаднокӣ, ки ҳадаф ва принципҳои асосии ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯёнро муайян мекунад;

2. Ҷузъи асли ва моҳиятӣ, ки фаъолияти субъектҳои таълимӣ – донишҷӯёнро дар бар мегирад;

3. Ҷузъи меъёрӣ-арзёбӣ, ки натиҷаҳои салоҳияти мустақилияти донишҷӯёнро ҳамчун аломати пешбарандаи қобилиятҳои эҷодӣ ва эҷодкорӣ тавассути усулҳои таҳлил ва ташхис нишон медиҳад[М-3].

2. Тавсияҳо доир ба дар амал истифода намудани натиҷаи таҳқиқ: Мутобиқи амсилаи манзуркардаи мо аломатҳои асосию алоҳидаи таркибии усули ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти касбӣ самти мухталифи ихтисоси аз инҳо иборат аст:

1.Раванди салоҳияти мустақилияти донишҷӯён. Таркиби он банд ба чунин ҷузъҳо шомил аст: пайваста тақрор намудани маводи назарӣ; дуруст ҷобаҷо гузоштани проблемаҳои муҳимми мавзӯ; дуруст дарк ва муайян намудани мазмуну мундариҷаи донишу иттилоот оид ба мавзӯи мавриди матраҳ қарор гиранда; таҳлил ва ташхиси амиқу чуқури мавзӯи матраҳшаванда; риояи талабот ба тартиб додани нақша-саволҳо доир ба муҳтавои маъруӯзаи пешомади силлабуси фан:

2. *Асосҳои методологии* - таҳияи салоҳияти ташаккули мустақилияти донишҷӯён дар амсила (модел)-и мавриди назар фарогирии шаклҳои гуногуни ин равандро дар бар мегирад. Дар алоқамандӣ бо ин масъала метавон шаклҳои мухталифи таҳия ва амалисозии ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯёнро ёдовар шуд, ки ҳар кадоме дорои хусусиятҳо ва усулҳои хоси худ буда, ба рушди фарогири қобилиятҳои мустақилона ва эҷодкоронаи донишҷӯён мусоидат менамоянд. Ба гунаи, дар мустақилият ба даҳолати омили берунаи инсонӣ омода намудани конспект, навиштани реферат, иҷро намудани корҳои ҷустуҷӯӣ-паҷуҳишӣ; фаъолияти эҷодкорӣ: дар шароити мустақилият сохтани буклет, диаграмма, ҷадвал, омода кардани мақола, фишурда, гузоришу, баромад дар семинару конференсияҳо, навиштани маърузаи мавзӯи нав мувофиқи силлабуси фан ва амсоли он:

3. *Тавсияҳои методӣ*. Новобаста аз касб ҳамаи ашхос, ки дар муассисаҳои таълими ба ҳайси омӯзгори фан, ишғоли вазифа менамояд, метавонад дар масъалаи таҳия ва ташкили босамари усули ташаккули салоҳияти мустақилияти муҳассил аз тавсияҳои поёнзикр мавриди истифода қарор намояд:

-зимни таҳияи супоришоти фардӣ роҳ надодан ба проблемаи пайдошавии мушкилот дар мустақилият эҷодкорӣ кардан, бо ба назаргирии имкониятҳои маърифатӣ зехнии донишҷӯён:

-ҳангоми дарс ва фориг аз дарс нигоҳ доштани тавозуни яхела ва дар ин робита нигоҳ доштани фаълманд гардидани муҳассил:

-нисбати вазифаю ҳадафмандӣ, шарту шароити супоришот, ва ҳаҷму муҳлати иҷроиши он ба муҳассилин додани дастурҳои судманди амиқ ва равшану возеҳ:

-намунаҳо оид ба тарзи иҷро кардани супоришоти фардӣ, ксро, кмд, амалӣ, назарӣ, озмоиширо манзур намудан ҳатми аст:

-пурзӯру самаранок намудани назорати ҷорӣ ва баҳодихӣ ба сатҳи сифати иҷрои супоришоти фардӣ, кмд, ксро, тавсияҳо, пешниҳодҳо ва ҳулосабарорӣ оид ба муайян кардани сатҳи донишу малақаҳои салоҳияти мустақилияти муҳассил:

Дар ин кор мо ба таври дақиқ ва муфассал технологияҳои ташкили равандҳои ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯёни ихтисоси омӯзгориро таҳлил кардем. Ҳадаф ин буд, ки қобилияти эҷодкорӣ ва тафаккури мантиқии муҳассилинро дар заминаи низоми нави муосири таълим беҳтар созем.

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо дарназардошти стандартҳои давлатӣ ва зарурати баланд бардоштани сифати таълим дар муассисаҳои касбӣ, тасмим гирифтааст, ки ба таҷрибаи таълимии муассисаҳо муносибати нав ва босалоҳият ворид намояд. Ин иқдом барои фаъол гардонидани муҳассилин, ҳамзамон барои фароҳам овардани имкониятҳои бемаҳдуд барои воридшавии онҳо ба низоми ихтисоси омӯзгорӣ равона шудааст.

Бо дарназардошти низоми имрӯзаи таҳсил, технологияҳои ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён як тағироти амиқ ба равандҳои таълим ворид карда, ба омодагии касбии соҳибкасбони оянда таъсири мусбат мерасонад.

Он гунае, ки муҳимияту зарурияти буҷаи вақти барои кори худомӯзӣ ва худтакмилёбии назарии, барои донишҷӯён чудо гардидаи соатҳои дар нақшаи таълим чудо шуда, ҳамчун нишонаи барҷастаи рушд додани маърифатю зеҳнии онҳоро таъкиду талқин менамояд. Технологияи ташкилу гузаронидани салоҳияти мустақилияти донишҷӯ дар ин самт қисмати асосии раванди тадрис арзёбӣ мегардад.

3. Технологияи босамари ташкили усули ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён-соҳибкасбони оянда тавассути тарзу намудҳои зерин дар амал татбиқ карда мешавад:

1. Кор бо адабиёти илмӣ, сарчашмаю захираҳои интернетӣ. Мувофиқ ба талаботи дастур навиштани реферат, таҳия намудани аннотатсия, омода кардани конспект, таҳлилу ташреҳи адабиёти илмию методӣ, дуруст чамъ овардани иқтибосот оид ба ин ё он консепсияи омӯзишу парвариш.

2. Таҳияю омода кардани чайнворд, ребусҳо ва кроссвордҳои ихтисосӣ. Донишҷӯён на танҳо донишу малакаҳои худро бо истифодаи мавод ва манбаъҳои илмию методӣ пурзӯр менамоянд, балки дар раванди иҷрои супоришҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ (КМРО, КМД) дониши худро дар самти воҷаномаи касбӣ ва истилоҳоти психологӣ-педагогӣ васеъ ва таҳким медиҳанд.

3. Навиштани эссе дар мавзӯҳои ихтисосӣ ҳамчун шакли фаъолият донишҷӯёнро водор месозад, ки фикру андешаҳои худро дар мавзӯҳои консепсионӣ, назариявӣ, методологӣ ва технологӣ

баён намоянд ва онҳоро аз нуқтаи назари талаботи илмии педагогикаи муосир ба тарзи таҳлилӣ фараҳманд ва арзёбӣ намоянд.

4. Таҳқиқоти ихтисосӣ-педагогӣ ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки муҳити иттилоотии соҳаи таҳсилоти касбиро ҷустуҷӯ, омӯзиш ва бозёфт намоянд. Ин раванд ҷалби онҳо ба истифодаи манбаъҳои гуногун, аз ҷумла рӯзнамаҳои соҳаи педагогӣ, барномаҳои васоити ахбори омма, маводи таълимӣ дар телевизион, намоишҳои асарҳои илмию методӣ, навғониҳои илмӣ ва сомонаҳои иҷтимоии маърифатиро фаро мегирад.

Таҳияи лоиҳаю амсилаҳо. Тавассути ташаббус ва иқдомоти мустақили донишҷӯён таҷрибаи амалӣ дар омода намудани лоиҳаҳо ва амсилаҳои марбут ба соҳаи омӯзишу парвариш ба даст оварда мешавад. Ҳамчунин таҳияи тавсияномаҳо ва ёдномаҳо ҳамчун воситаи муҳими тақмили малакаҳои касбӣ ҷиҳати баланд бардоштани сифати фаъолияти таҳсилоти касбӣ ба назар гирифта мешавад.

Иштирок дар конференсро, озмунҳои ихтисосӣ-педагогӣ, маҳфилҳои фаннӣ, чорабиниҳои илмию методӣ, мизҳои мудавар, ҳамчунин ҳафтаю декадаҳо бахшида ба масъалаҳои омӯзишу парвариш ба рушди фаъолияти таҳқиқотӣ ва омӯзиши донишҷӯён мусоидат менамояд.

Дар робита ба рушди салоҳияти мустақилияти муҳассилини муассисаҳои таҳсилоти касбӣ, истифодаи технологияи педагогӣ бо доираи васеи проблемаҳо алоқаманд мебошад, ки он тавассути шиносӣ бо нақшаи кор, мутолиа ва таҳлили манбаъҳои тавсияшуда, ҳамчунин ҷустуҷӯ ва дастрас кардани адабиёти илмӣ-педагогӣ ва методӣ ба таври систематикӣ ва зич амалӣ карда мешавад.

Дар раванди ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён баҳодихӣ ба масъалаҳои муҳокимашуда бояд бо дарназардошти амалҳои зерин сурат гирад:

- Муҳокима ва муқоиса намудани адабиёт ва сарчашмаҳои илмӣ бо маводи дарсӣ ва дастурҳои методӣ таълимӣ дар робита бо масъалаҳои омӯзиши фанни таълимӣ;

- Дарки мантиқӣ ва таҳлили амиқи матнҳои таълимӣ тавассути омӯзиш, ташхис, ҷамъбасту хулосабардорӣ аз фаслҳо, қисматҳо ва бахшҳои маводи дарсӣ ва дастурҳои методӣ;

• Чудо намудан ва арзёбӣ намудани асарҳои илмӣ, китобҳо ва дастурҳои таълимӣ-методӣ, аз ҷумла бобҳо, параграфҳо, матнҳо, мисолҳо, машқҳо ва таҷрибаҳои озмоишӣ аз нуқтаи назари ихтисосӣ;

• Татбиқ намудани технологияи ташкил ва баргузори ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён-соҳибқасбони оянда барои рушд додани қобилияти эҷодкорӣ бо риоя кардани талаботи меъёрҳои зерин роҳандозӣ мегардад:

• Ташаккул додани салоҳияти мустақилият дар самти омӯзишу парвариш, илмию таҳқиқоти донишҷӯён ҳамчун яке аз шартҳои муҳими ногузири омодабошии онҳо ба фаъолияти касбии педагогӣ;

• Дар шароити низоми технологияи муосири таҳсил бошуурона ва эҷодкорона ба роҳ мондани раванди қорбастӣ зимни ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён, ки маҳз суботкорӣ ва фаъол гардонидани мутахассисони ояндаро таъмин менамояд.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

1.Мақолаҳои дар маҷаллаҳо (нашрияҳо)-и тақризшавандаи тавсиянамудаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интишорёфта:

[1-М]. **Ҳусайнова, Ҳ. М.** Тадриси фанни химия бо истифода аз салоҳиятҳои асосӣ / [Матн] А. Г. Хайрзода, **Ҳ. М. Ҳусайнова**, М. М. Гулов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2023. – №1/3.(113 – С. 115-120. – ISSN 2663-5534.

[2-М]. **Ҳусайнова, Ҳ. М.** Ташаккули салоҳияти маърифати экологии донишҷӯён ҳангоми тадриси фанҳои табиатшиносӣ [Матн] / **Ҳ.М. Ҳусайнова**, А. Г. Хайрзода, М. М. Гулов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ – 2023.– №3(32).–С.194-201.–ISSN 2616-5260.

[3-М]. **Ҳусайнова, Ҳ. М.** Ташаккули салоҳиятҳо дар асоси робитаи байнифанӣ ҳангоми тадриси илмҳои табиатшиносӣ [Матн] / **Ҳ. М. Ҳусайнова**, А. Г. Хайрзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара – 2023. – №3/(25). – С. 163-170. – ISSN 2410-4221.

[4-М]. **Ҳусайнова, Ҳ. М.** Баланд бардоштани қобилияти эҷодии муҳассилин бо истифода аз раванди салоҳиятнокӣ дар қоллечҳои омӯзгорӣ [Матн] / М.С. Қувватзода, **Ҳ. М. Ҳусайнова** // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2025.

– №1/3.(137 – С. 421-424. – ISSN 2663-5534.

[5-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Нақши презентатсияҳои мултимедиявӣ ҳангоми тадриси фанни химия дар коллечҳои омӯзгорӣ [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова**, М.С. Қувватзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2025. – №1/3.(137 – С. 459-462. – ISSN 2663-5534.

[6-М]. Хусайнова, Ҳ.М. Аҳмияти лабораторияҳои виртуалӣ дар рушди таълими фанҳои табиӣ [Матн] / Д. Хусайнов, **Ҳ. М. Хусайнова**, А. Г. Хайрзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2026. – №1-1.(143 – ISSN 2663-5534.

[7-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳамчун омиле таъсиргузор ба баланд шудани сатҳи дониши онҳо [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова** // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2026. – №1-1.(143 – ISSN 2663-5534.

б) Мақолаҳои дар дигар нашрияҳо нашршуда:

[8-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Ташаккули салоҳияти маърифати экологии донишҷӯён ҳангоми тадриси фанҳои табиатшиносӣ [Матн] / **Ҳ.М. Хусайнова**, А. Г. Хайрзода // Конференсияи Ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Вазъи кунунӣ ва дурнамои таҳлили физико - химиявӣ” бахшида ба эълон гардидани ҳадафи чоруми стратегӣ-саноатикунонии кишвар 15-16 март соли 2023 С 337. ДДОТ ба номи С. Айнӣ.

[9-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Технологияи таълими интерактивӣ ҳангоми тадриси фанҳои табиатшиносӣ [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова**, А. Г. Хайрзода // Конференсияи Ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Илмҳои техникӣ: мушкилот ва роҳҳои ҳалли он” 26 май соли 2023 С.161-167 ДДОТ ба номи С. Айнӣ.

[10-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Нақши технологияҳои инноватсионӣ барои баланд бардоштани сифти таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии омӯзгорӣ [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова**, А.Г. Хайрзода // Конференсияи Ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Илмҳои техникӣ: мушкилот ва роҳҳои ҳалли он” 26 май соли 2023 ДДОТ ба номи С. Айнӣ С. 297-300.

[11-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Истифодаи андешаҳои илмии Абурайҳони Берунӣ ҳангоми тадриси фанҳои бунёдӣ [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова**, А. Г. Хайрзода // Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Нақши Абурайҳони Берунӣ дар рушди илмҳои

риёзиви табиӣ ва техникӣ», бахшида ба пешвози 1050-солагии нобиғаи маъруфи форс-тоҷик ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» 19-20 майи соли 2023. ДДБ ба номи Носири Хусрав С. 77-82.

[12-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Ташаккули салоҳиятҳо дар дарсҳои химия [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова, М. М. Гулов** // Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии таҳти унвони “Проблемаи муосири рушди фанҳои табиатшиносӣ: дурнамо ва пешомадҳои он” (ш. Бохтар 4-5 ноябри соли 2021 С. 247-249).

[13-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Тадқиқот оид ба самаранокии методологияи ташаккули салоҳиятҳои хонандагон ҳангоми омӯзиши пайвастагиҳои оксигендор дар курси химияи органикӣ [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова, С.П. Расулзода, С. Шамсуллоева** // Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии дар мавзӯи “Ғуноғунии биологӣ ва ҳамбастагии он бо аҳаммияти озӯқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” бахшида ба элон гардидани солҳои 2020-2040 “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” 21-22 январи С. 40-44 Данғара-2022.

[14-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Тадбиқи инноватсионӣ ва самаранокии ЗС дар дарсҳои химия [Матн] / **А. Г. Хайрзода, Ҳ. М. Хусайнова** // Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Татбиқи технологияҳои муосири рақамӣ ва алгоритмҳои зеҳни сунӣ дар таҳсил, илм ва истеҳсолот» бахшида ба элон гардидани солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» 19 декабри соли 2025 саҳ.-357-359.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ГОУ «БОХТАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМ. НОСИРА ХУСРАВА»**

На правах рукописи

ББК: 74.58:

УДК: 37.091; 54.03

ХУСАЙНОВА ХАМРОЗ МЕХРУБОНОВА

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ
КОМПЕТЕНЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ
ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ДИСЦИПЛИН
В УЧРЕЖДЕНИЯХ СРЕДНЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени доктора философии
(PhD) доктора по специальности 6D011200 – Химия (6D011202-
Теория и технология преподавания технология химии
(профессиональное образование)

Бохтар-2026

Диссертация выполнена на кафедре методики преподавания естественно научных дисциплин ГОУ «Бохтарский государственный университета им. Носира Хусрава»

**Научный
руководитель:**

Хайрзода Ашурали Гургак -
доктор педагогических наук, доцент
кафедры общей и неорганической
химии ГУО «Бохтарский государственного
университета им. Носира Хусрава»

**Официальные
оппоненты:**

Ражабов Умарали - доктор химических наук,
профессор кафедры фармацевтической и
токсикологической химии Государственного
образовательного учреждения «Тажикский
государственный медицинский университет
имени Абуали ибни Сино»

Давлатмуродзода Мирзомурод Давлатмурод –
кандидат педагогических наук, старший
преподаватель кафедры химии и методика ее
преподавания Государственного
образовательного учреждения «Кулябского
государственного университета имени
Абуабдуллохи Рудаки»

**Ведущая
организация:**

Дангаринский государственные университет

Защита диссертации состоится 6. 06. 2026 года в 14⁰⁰ на заседании диссертационного совета 6Д.КОА-102 при ГОУ «Бохтарский государственный университет им Носира Хусрава» (адрес: 735140, Республика Таджикистан, Хатлонская обл, г. Бохтар, ул. Айни, 67). E-mail: hairzoda@bk.ru; телефон ученого секретаря (+992) 935019556

С содержанием диссертации и автореферата можно ознакомиться в библиотеке ГОУ «Бохтарский государственный университет им Носира Хусрава» и через сайт www.btsu.tj
Автореферат разослан « _____ » _____ 2026 года.

Учёный секретарь
диссертационного совета,
датсент

Хайрзода А. Г.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В условиях быстро меняющегося общества и распространения цифровых технологий необходимость пересмотра системы обучения в учреждениях среднего профессионального образования Республики Таджикистан с каждым днем возрастает. Основная цель данного исследования заключается в совершенствовании процесса формирования современной образовательной системы с опорой на инновационные технологии и современные подходы к самообразованию и самосовершенствованию студентов.

В этом контексте роль преподавателей естественнонаучных дисциплин (в частности, химии, физики и биологии) в применении интерактивных методов обучения, развитии профессиональных навыков и пробуждении творческих способностей и самостоятельного мышления студентов оценивается как чрезвычайно важная. Адаптация содержания образования к требованиям рынка труда и мировой образовательной системы, а также организация эффективной профессиональной и социальной деятельности выпускников является одной из центральных задач данного процесса.

Мировой опыт давно подтвердил, что человеческий капитал является основой развития всех сфер. Именно человек способен создавать условия для прогресса общества, творить и целенаправленно использовать результаты своей деятельности [1, с. 12].

Эти слова подчеркивают приоритетное значение сферы образования в государственной политике и определяют основные направления развития в производстве знаний, подготовке квалифицированных специалистов и укреплении интеллектуального потенциала общества.

Следует отметить, что первоочередное направление государственной политики ориентировано на развитие человеческого капитала, включая обеспечение качества образования, адаптацию содержания обучения к требованиям времени и подготовку конкурентоспособных кадров [2, с. 17].

В связи с этим в Академии образования нашей страны ведутся теоретические и практические исследования, направленные на совершенствование образовательного процесса.

Президент страны поставил перед сотрудниками ответственных сфер задачу учитывать требования современности и, на основе государственной политики в области развития образования, приоритет отдавать подготовке высококвалифицированных специалистов, повышению качества обучения и укреплению интеллектуальной базы молодежи. В этом контексте обеспечение глубокого изучения иностранных языков на всех уровнях образования, а также повышение внимания к естественнонаучным, точным и математическим дисциплинам рассматриваются как ключевые направления образовательной политики.

Реализация этих целей позволяет учреждениям среднего профессионального образования эффективно готовить специалистов, соответствующих требованиям рынка труда и современным технологиям.

В условиях текущих изменений в обществе и требований внутреннего и международного рынка труда подготовка квалифицированных, творческих и конкурентоспособных специалистов в данном звене образования имеет стратегическое значение.

Подготовка высококвалифицированных кадров и решение существующих проблем в учреждениях среднего профессионального образования невозможны без обеспечения реального качества обучения и вовлечения студентов в самостоятельную деятельность, самообразование и творческий анализ. Поэтому важно определить и реализовать эффективные пути повышения учебной активности студентов, воспитания самостоятельного мышления и развития личностных способностей с помощью инновационных методов обучения.

Основная цель в этом направлении заключается в разработке механизмов и внедрении модели эффективного обучения на основе современных технологий, соответствующих требованиям XXI века.

Глубокое изучение реального состояния образования в учреждениях среднего профессионального образования ставит ряд актуальных вопросов, на которые точные ответы играют ключевую роль в определении приоритетных направлений данного исследования. В частности, рассматриваются следующие вопросы:

- Соответствует ли реальный уровень знаний, навыков и интеллектуально-творческих способностей студентов требованиям современности и рынка труда?

- Насколько процессы внедрения современных образовательных технологий, а также самообучение и самосовершенствование соответствуют стандартам и учебным программам?

- Насколько студенты развили способность к самостоятельному мышлению и научному анализу при индивидуальном обучении и работе с научными источниками?

Эти вопросы отражают необходимость глубоких и обоснованных исследований в направлении разработки эффективных механизмов повышения качества обучения, формирования личных компетенций студентов и создания условий для их профессионального и творческого развития.

В ходе настоящего исследования была предпринята попытка не только проанализировать теоретическую сущность и методические подходы к формированию компетенции самостоятельности студентов, но и определить практические пути и результативные методы этого процесса для совершенствования творческих способностей обучающихся.

Особое внимание в исследовании уделяется анализу естественнонаучных дисциплин как базового компонента содержания среднего профессионального образования, а также проблеме подготовки профессионально компетентных и конкурентоспособных специалистов на основе внедрения современных педагогических технологий и инновационных методических подходов.

Цель исследования заключается в разработке научно обоснованной системы обучения, ориентированной на формирование компетенции самостоятельности обучающихся. Реализация данной системы направлена на развитие творческой активности, ответственности и учебной дисциплины студентов. Предлагаемый подход рассматривается как одно из приоритетных условий повышения качества профессионального образования и практического внедрения обновлённой модели обучения.

В диссертационном исследовании формирование компетенции самостоятельности студентов интерпретируется как

важный структурный компонент образовательного процесса и фактор личностно-профессионального становления будущих специалистов. Данный процесс осуществляется посредством организации поисково-исследовательской деятельности, развития навыков анализа и переработки информации, углублённого усвоения теоретических знаний и накопления профессионального опыта, что в совокупности способствует повышению уровня профессиональной компетентности студентов.

Особое значение данный процесс приобретает в профильных дисциплинах, особенно в естественнонаучном направлении. Анализ показывает, что мышление студентов развивается поэтапно, формируя практические навыки и умения.

При серьёзном подходе к самостоятельной деятельности студентов требования к качеству обучения и подготовке будущих специалистов в учреждениях среднего профессионального образования выполняются на высоком уровне. Практический опыт показывает, что до настоящего времени образовательный процесс с ориентацией на развитие самостоятельности студентов реализован не полностью и неэффективно, что является серьёзным препятствием для формирования творческих способностей и развития профессиональной самостоятельной личности.

Степень изученности проблемы. С начала XXI века система образования Таджикистана, как и в других странах бывшего СССР, активно включилась в процесс глобализации. Новые технологии обучения были внедрены в высшую и среднюю профессиональную образовательную систему страны с учетом ее особенностей, целей и методов обучения.

В течение последних двадцати лет проведено множество исследований, посвященных проблематике внедрения новых образовательных технологий. Так, Д. Н. Сангинова защитила кандидатскую диссертацию «Основы и теоретические тенденции развития кредитной системы обучения в Республике Таджикистан» (2015), где рассмотрены особенности организации учебного процесса в рамках новых образовательных технологий, пути его совершенствования и проблемные аспекты перехода к глобализованному образовательному пространству.

Г. А. Рустамова в диссертации «Особенности контроля качества образования в вузах Таджикистана с использованием

кредитной рейтинговой технологии» (2015) проанализировала кредитную систему обучения в различных странах, механизмы формирования и внедрения рейтинговой системы, ее эффективность и результаты в профессиональных учреждениях.

Р. Р. Мирзоев в работе «Педагогические аспекты подготовки преподавателей в условиях кредитной системы обучения» (2010) исследовал подготовку педагогов в вузах страны, структуру, содержание и методику педагогической деятельности в условиях новых технологий обучения, а также эффективность предложенных подходов.

Стоит отметить, что в Таджикистане большая группа исследователей, таких как Н. Н. Шоев «Инновационные технологии образования в системе высшего образования» (2007), Т. К. Хусанова «Развитие студенческой деятельности в развитии творческих способностей в условиях кредитного образования» (2010), Т. А. Шукурзод «Информатизация университетского образовательного процесса как основа повышения качества подготовки будущих специалистов» (2011), Ф. Ф. Шарипов «Педагогические особенности формирования информационной грамотности учащихся при изучении курса информатики» (2008), С. Холназаров «Формирование фундаментальных основ воспитания личности учащегося» (2018), Ф. К. Рахими «Усовершенствование оценочно-балльной системы оценки знаний учащихся, изучающих физику в высшем профессиональном учебном заведении» (2019), А. Е. Сатторова «Методологические основы формирования творческих и технических навыков старшекурсников при преподавании физики в средних учебных заведениях» (2019). Дж. Ш. Шарифзода «Педагогические особенности организации и реализации дифференцированного образования в МГМУ» (2019), К. С. Абдурахимзода «Технологии формирования информационной компетентности студентов высших учебных заведений при преподавании ряда педагогических дисциплин в контексте реализации кредитной системы образования» [3 ст. 12] (2021), О. А. Исломов «Подготовка будущих преподавателей к использованию мультимедийных учебных пособий в кредитной системе высших учебных заведений Республики Таджикистан» (2021), А. А. Азизов «Развитие творческих способностей студентов специальностей швейного промышленника в процессе обучения дизайну одежды»

(2020), З. Р. Мухаммадиева «Теоретические основы развития интеллектуально-познавательного потенциала студентов в контексте кредитной системы образования в высших учебных заведениях Республики Таджикистан» (2013), М. Рахмонкулов «Формирование важных профессиональных качеств бакалавров в контексте кредитной системы образования» (2012), Б. Х. Умарова «Приоритет обновления мотивации учебной деятельности студентов в контексте кредитных технологий образования» (2010) и др. исследовали различные вопросы новых образовательных технологий в связи с методами, технологиями и их качественным развитием, а также представили и изложили конкретные идеи и рекомендации.

Исследования, направленные на выявление преимуществ и недостатков системы новых образовательных технологий, проводимые учеными и исследователями в области педагогики в России и других странах СНГ, также представляют интерес для изучения, внедрения, сравнения и обсуждения. В работах российских исследователей А. Артёмова «Модульно-рейтинговая система» (1999), Б. Л. Вольфсона «Внедрение кредитных технологий для подготовки специалистов в высших учебных заведениях» (2003), А. А. Кусаиновой «Документация и организация внедрения кредитных технологий в образовании» (2003), Е. Г. Скибицкий «Методология профессионального образования» (2008), О. О. Мартоненко «Введение кредитной системы в российских вузах: первые результаты опыта перехода к кредитной системе» (2005), А. Г. Шабанов «Технология самостоятельной студенческой работы» (2001), казахстанские и кыргызские ученые С. Б. Абдугапарова «Основы кредитной системы образования в Казахстане: учебное пособие» (2004), Г. С. Жетесова «Высшее образование в Казахстане: текущая ситуация и ее проблемы» (2012), С. К. Ниозбекиев «Концептуальные основы инноваций в студенческом образовании в кредитной системе образования» (2012) и др. Опыт этих стран в реализации и внедрении новой технологической системы образования выражается как в позитивном, так и в негативном ключе.

Исследователь и известный специалист в сфере образования Азимджон Байзоев отмечает: «После внедрения новых технологий обучения в высших и средних профессиональных учебных

заведениях Таджикистана до сих пор ведутся дискуссии о целесообразности, эффективности и правильности их применения. Замечается, что противников новых технологий обучения даже больше, чем сторонников. Важно изучить причины возникновения отрицательных мнений о современных образовательных технологиях и найти пути их решения»[4 ст. 40].

В современных условиях развития высшего и среднего профессионального образования можно утверждать, что в условиях современных технологий обучения проблема формирования компетенции самостоятельности студентов при изучении естественно-научных дисциплин в УСПО становится ключевой для достижения образовательных целей.

Формирование самостоятельности студентов является не только необходимым для активного учебного процесса, но и одним из путей интеллектуального и профессионального развития будущих специалистов.

Поэтому мы поставили цель изучить особую роль и эффективность формирования компетенции самостоятельности студентов для расширения их индивидуальной активности, критического и логического мышления, а также развития интеллектуальных способностей. Формирование компетенции самостоятельности позволяет студенту последовательно применять полученные знания на практике и развивать полезные личные качества: аккуратность, организованность, дисциплинированность, оптимизм и ответственность.

Связь исследования с программами и проектами. Научная работа выполнена в рамках реализации перспективного плана научно-исследовательской работы кафедры методики преподавания естественнонаучных дисциплин и кафедры педагогики ГОУ «Бохтарский государственный университет им. Носира Хусрава» на 2022–2027 годы по направлению «Совершенствование образовательного процесса в вузах и учреждениях СПО», в контексте темы «Технология формирования творческого и информационного потенциала студентов высших и средних профессиональных учреждений при изучении естественнонаучных дисциплин» с учетом требований компетентностного подхода и современных образовательных технологий.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования — на основе анализа теоретических источников и проведения эмпирических исследований выявить эффективные подходы к повышению качества усвоения знаний и развитию профессиональных компетенций студентов с целью создания благоприятных условий для их всестороннего развития в учреждениях среднего профессионального образования. Исследование направлено на анализ механизмов и методов, влияющих на формирование творческих способностей, самостоятельного обучения и самосовершенствования студентов. Этот процесс в условиях внедрения системы современных образовательных технологий и требований рынка труда рассматривается в широком контексте.

Цель этого исследования заключается в развитии образовательной и воспитательной системы, которая позволяет студентам становиться активными, ответственными личностями с профессиональными навыками на основе высокой самостоятельности и креативности, а также формировать самостоятельность студентов и их независимую деятельность как фактор развития творческих способностей в условиях системы современных образовательных технологий.

Задачи исследования:

-всестороннее изучение и анализ научно-теоретических основ методики формирования самостоятельности студентов и её роли в развитии навыков и творческих способностей студентов учреждений среднего профессионального образования при изучении естественнонаучных дисциплин — химии, биологии, физики, географии;

-изучение вопросов, связанных с формированием самостоятельности студентов, которая способствует их независимому профессиональному развитию и творческим способностям в условиях глобализации образовательного пространства, а также выявление перспективных направлений;

-выявление и обоснование содержания, структуры и методики эффективного формирования самостоятельности студентов в процессе изучения естественно-научных дисциплин. Эта задача реализуется через глубокий теоретический анализ и эмпирическое исследование методов и средств обучения и воспитания и, в

конечном итоге, направлена на разработку научно обоснованных рекомендаций для повышения уровня знаний, умений и творческих способностей студентов при самостоятельной работе в средних профессиональных учебных заведениях;

-разработка и создание модели формирования самостоятельности студентов с целью организации их систематической самостоятельной деятельности и содействия развития творческих способностей в условиях внедрения современных образовательных технологий, что является одним из основных факторов повышения профессиональной компетентности студентов и подготовки конкурентоспособных специалистов. Этот процесс должен реализовываться на основе современных интерактивных методов, методов самосовершенствования и применения цифровых средств, чтобы студенты не только усваивали теоретические знания, но и развивали способность к их практическому применению, а также практические навыки и аналитические способности в самостоятельной работе;

-организация и проведение экспериментально-исследовательской работы среди студентов средних профессиональных учебных заведений при изучении естественнонаучных дисциплин с целью развития их самостоятельной деятельности и творческих способностей в условиях применения методики формирования самостоятельности студентов, что является одним из ключевых направлений данного исследования. Это исследование позволяет оценить влияние предложенных методов на уровень личного развития студентов, их способности к самостоятельному анализу и применению знаний на практике;

-анализ и обобщение результатов эксперимента, включающего:

- таблицы,
- описание этапов эксперимента,
- анализ контрольной и экспериментальной групп,
- аналитические выводы с доказательствами.

Объект исследования — процесс формирования самостоятельности студентов с использованием современных образовательных технологий в учреждениях среднего

профессионального образования при изучении и освоении естественнонаучных дисциплин.

Предмет исследования — формирование самостоятельности студентов с целью обеспечения их независимого развития как фактор формирования творческих способностей в условиях глобализации образовательного процесса.

Гипотеза исследования — формирование самостоятельности студентов при изучении естественно-научных дисциплин в системе среднего профессионального образования выступает фактором развития их творческих способностей в условиях глобализации образовательного пространства, если:

-проблема подготовки квалифицированных специалистов в учреждениях среднего профессионального образования решается через обеспечение высокого качества обучения, вовлечение студентов в активную самостоятельную деятельность, последовательное и систематическое осуществление шагов по поиску решений, способствующих развитию их творческого и интеллектуального потенциала;

-формирование самостоятельности студентов способствует проявлению инициативы и усвоению научных и теоретических знаний, опирается на навыки самостоятельного обучения и анализа (работа с научной литературой, способность к наблюдению, критическая оценка, логический анализ) наряду с проявлением творческих способностей, синтеза, классификации, сравнения и типологии задач и существующих материалов;

-в условиях глобализации образовательного процесса формирование самостоятельности студентов направлено на развитие их творческих способностей.

Основные этапы исследования: исследование проводилось в три этапа:

1.Первый этап (2020–2021 гг.) — на основе изучения и анализа научной литературы были определены научно-теоретические и методические основы формирования самостоятельности студентов при изучении естественнонаучных дисциплин в системе среднего профессионального образования с целью содействия развитию их творческих навыков и умений в условиях использования современных образовательных технологий и глобализации образования. На этом этапе также были определены

объект, цель и задачи исследования, гипотеза, а также выбран методологический инструментарий.

2.Второй этап (2022–2024 гг.) — на основе изучения научной литературы были выявлены основные пути организации формирования самостоятельности студентов для содействия развитию их творческих способностей в условиях применения современных образовательных технологий. В рамках этого этапа была разработана модель формирования самостоятельности студентов при изучении естественнонаучных дисциплин в системе среднего профессионального образования, проведено экспериментальное исследование, определены факторы и критерии оценки данного процесса.

3.Третий этап (2024–2025 гг.) — обработаны результаты эксперимента, исследование внедрено на практике, проведен анализ результатов и их официальное оформление. Экспериментальная гипотеза проверена, подготовлены основные выводы и рекомендации. Теоретическое и экспериментальное исследование полностью обобщено, диссертация оформлена в завершённом виде и представлена для официального утверждения.

Теоретические и методологические основы исследования.

Теоретические основы исследования сформированы на основе научно-исследовательских и фундаментальных трудов таджикских ученых по вопросам сущности, структуры, закономерностей и базовых аспектов формирования самостоятельности студентов при развитии их творческих способностей в условиях применения современных образовательных технологий и глобализации образовательного пространства, в ходе исследования опирались на принципы и различные методологические подходы, предложенные большим числом таджикских исследователей (Н.Н. Шоев, Т.К. Хусанова, Т.А. Шукурзод, Ф.Ф. Шарипов, С. Холназаров, Ф.К. Рахимӣ, А.Э. Сатторов, Дж.Ш. Шарифзода, К.С. Абдурахимзода, О.А. Исломов, А.А. Азизов, З.Р. Мухаммадиева, М. Раҳмонқулов, Б.Х. Умарова и др.), а также на исследования педагогов и ученых из России и других стран СНГ (А. Артёмов, Б.Л. Вулфсон, А.А. Кусаинова, Э.Г. Скибитский, О.О. Мартоненко, А.Г. Шабанов, С.Б. Абдугапарова, Г.С. Жетесова, С.К. Ниёзбекиев и др.), которые рассматривали различные вопросы современных образовательных технологий в

контексте методов, технологий и качественной эволюции образования в условиях глобализации, предоставляя конкретные идеи и рекомендации.

Методологическая основа исследования включала теорию познания, философские положения о всестороннем воспитании личности, принципы единства деятельности всех образовательных учреждений, социальную сущность личности, философские положения о гармоничном развитии человека и комплексное представление о формировании всесторонне развитой личности.

Источники информации. В исследовании использовались научные работы педагогов и психологов, труды, идеи и концепции таджикских и зарубежных ученых в области педагогики, психологии и смежных дисциплин по вопросам методических основ формирования самостоятельности студентов при изучении естественнонаучных дисциплин на уровне среднего профессионального образования.

Также в исследовании учитывался опыт работы средних профессиональных образовательных учреждений страны и зарубежья, где в этой сфере проводились признанные исследования, и который до настоящего времени используется в качестве новых образовательных источников, а также другие нормативные и директивные документы в сфере образования.

Эмпирическая база исследования: формировалась на основе практического взаимодействия автора диссертационного исследования с объектом изучения: изучение научно-методической литературы по теме, ознакомление с общей дидактической и теоретической литературой по педагогике и современным образовательным технологиям; изучение и использование передового педагогического опыта; наблюдение за процессом обучения; а также применение эмпирических методов-анализ инструктивных документов, деятельность студентов, изучение опыта преподавателей, проведение экспериментальных исследований, комплекс различных методов, организация и проведение регламентирующих и формирующих экспериментов; анализ и обобщение полученных в ходе экспериментов данных, их сравнительная оценка, интервью, методы самооценки и диагностические оценки, формирование научных доказательств на

основе качественных и количественных показателей с их статистической обработкой и разумной интерпретацией.

База исследования. Учебно-исследовательская и экспериментальная работа проводилась в «Педагогическом колледже при Бохтарском государственном университете им. Носира Хусрава» и «Педагогическое и цифровой колледже при Бохтарском городе» и «Педагогический колледже Кабадиянского района» и «Медицинский и инновационный колледж Пянджского района на протяжении 5 лет (2020–2025 гг.).

В экспериментальных исследованиях участвовали более 300 студентов и 25 преподавателей.

Научная новизна исследования:

-на основе комплексного анализа современных педагогических и психологических концепций проведён глубокий анализ понятия и сущности «формирование самостоятельности студентов» в условиях глобализации образования. Понятие определено как ключевой фактор развития навыков самоуправления, самопроверки и самотворчества личности студента. Новизна исследования заключается в том, что самостоятельность рассматривается не только как вспомогательный элемент образовательного процесса, но и как важная основа формирования активной социальной и профессиональной личности;

-определены задачи и содержание формирования самостоятельности студентов, самостоятельное развитие их деятельности при изучении естественнонаучных дисциплин как сложного многогранного педагогико-психологического процесса в условиях глобализации системы образования. Этот процесс выявлен как сочетание воспитательных, интеллектуальных, эмоциональных и коммуникативных направлений, обоснована необходимость применения инновационных методов и интерактивных образовательных технологий для развития творческой энергии и профессиональной компетентности студентов. Это способствовало выявлению механизмов и условий эффективного формирования самотворчества личности студентов с учётом требований современности;

-подтверждена важность и роль самостоятельности студентов в формировании инициативности, самообучения и самосовершенствования в процессе профессиональной подготовки.

На основе научного анализа и эмпирических данных показано, что этот процесс реализуется во взаимодействии с учебной, познавательной и исследовательской деятельностью. Самостоятельность определена как основной мотивирующий фактор развития профессиональных компетенций и саморазвития студентов в условиях глобализирующегося образования;

-изучены эффективные факторы развития процесса формирования самостоятельности студентов в условиях отсутствия внешних влияний и при устойчивой индивидуальной профессиональной деятельности, в сочетании с развитием творческих способностей будущего специалиста. С теоретико-методологической точки зрения, этот процесс рассматривается как интеграция творческих продуктов, формирование личности креативного специалиста и создание среды, способствующей творческому развитию. Такие факторы служат важной основой развития самосознания, инициативности и инновационной деятельности студентов в рамках профессиональной подготовки.

-доказано, что целенаправленное и эффективное применение современных информационных технологий в процессе формирования самостоятельности студентов способствует активизации познавательного потенциала, развитию навыков организации мыслительной и интеллектуальной деятельности. Этот процесс, в свою очередь, способствует повышению профессиональных умений и навыков студентов как будущих специалистов, создавая инновационную и личностно-ориентированную образовательную среду;

-пересмотрены и разработаны критерии организации системного изучения естественно-научных дисциплин с учётом формирования самостоятельности студентов в условиях глобализации образования на уровне среднего профессионального образования (готовность к выполнению индивидуальной работы по предмету, наличие необходимых учебно-методических материалов, информационной поддержки и консультативной помощи);

-определены эффективные методы самообучения, самосовершенствования и самооценки студентов через формирование их самостоятельности в условиях глобализации образования на основе экспериментальных исследований (качество

организации конспектов, анализ тестовых заданий, семинары, обсуждение научно-методических проблем);

-разработана модель формирования творческих способностей студентов среднего профессионального образования на основе развития их самостоятельности при изучении естественнонаучных дисциплин, анализ и проектирование которой учитывали содержание и научно-доказательную основу педагогических источников в условиях глобализации, методологические и психологические аспекты. Модель применялась в исследовании и самостоятельной деятельности студентов, и её эффективность была подтверждена в повышении творческих способностей и профессиональной самостоятельности обучающихся.

Положения, выносимые на защиту:

1. Определена сущность самостоятельности как ключевого фактора формирования индивидуальной, самостоятельной учебной деятельности студентов в системе среднего профессионального образования. На основе изучения естественнонаучных дисциплин и влияния глобализации образования установлено, что формирование самостоятельности позволяет студентам успешно выполнять индивидуальные задания и достигать образовательных целей, способствуя развитию их познавательных, интеллектуальных и творческих способностей как будущих специалистов.

2. Роль современных информационных технологий в повышении инициативности, самообучения и самосовершенствования студентов. В исследовании обоснована значимость современных информационных технологий как эффективного средства активизации познавательной деятельности обучающихся в системе среднего профессионального образования. Их целенаправленное применение в образовательном и исследовательском процессе способствует развитию инициативности, формированию навыков самообразования и самосовершенствования, а также умению осознанно управлять собственной мыслительной деятельностью. Использование цифровых образовательных ресурсов рассматривается как важный фактор профессионального становления, расширения образовательных возможностей и формирования личностной самоидентификации будущих специалистов.

3.Соответствие формированию самостоятельности принципам индивидуально-ориентированной профессионально-дидактической деятельности. Формирование компетенции самостоятельности студентов осуществляется на основе современных дидактических принципов — интерактивности, наглядности, системности и практико-ориентированности обучения. Особое внимание уделяется интеграции общепрофессиональных и специальных дисциплин, что обеспечивает целостность образовательного процесса. Данный подход способствует эффективному выполнению индивидуальных учебных заданий, развитию профессиональных умений и формированию устойчивых навыков самостоятельной учебно-познавательной деятельности студентов.

4.Навыки организации самостоятельной учебной деятельности студентов в условиях современного образовательного пространства. В условиях глобализации образования и интенсивного развития образовательных технологий обоснована необходимость системной организации самостоятельной учебной деятельности студентов. Подчёркивается значимость внедрения современных педагогических технологий, а также рационального планирования учебного времени, включая выделение специальных часов для индивидуальной теоретической и практической работы студентов. Доказано, что технология организации самостоятельной деятельности выступает важным структурным компонентом образовательного процесса, обеспечивающим развитие познавательных и интеллектуальных способностей, творческой активности и профессионального потенциала будущих специалистов.

Теоретическая значимость исследования - заключается в том, что актуальная научно-практическая проблема — формирование самостоятельности студентов при изучении естественнонаучных дисциплин на уровне среднего профессионального образования — исследована на основе современных образовательных подходов, педагогических и психологических концепций. В ходе исследования:

- были определены и проанализированы задачи, сущность, структура, закономерности и принципы формирования

самостоятельности;

- разработаны и внедрены в практику основные теоретические и методологические элементы процесса;
- предложены критерии и показатели активности студентов в ходе экспериментальной проверки;
- разработаны модели и технологии системной организации методических основ, использованные для развития творческих способностей студентов.

Практическая значимость исследования проявляется в том, что:

- полученные результаты способствуют укреплению методики преподавания и воспитания;
- разработанные модели и технологии применялись для организации самостоятельной деятельности студентов с целью развития их творческих и профессиональных компетенций;
- обеспечено повышение качества и уровня освоения знаний студентами, укреплены процессы самоорганизации, самообучения и самооценки;
- результаты могут быть использованы в будущих научных исследованиях в области профессионального образования и развития личности.

Достоверность результатов исследования обеспечена методологической обоснованностью исходных теоретических положений, научно-обоснованной логикой исследования, соответствием методов предмету, цели и задачам исследования, длительностью экспериментальной работы, статистическим анализом данных, полученных на основе ответов участников исследования.

Соответствие диссертации научной специальности:

диссертация соответствует требованиям по научной специальности ихтисоси 6D011200 – Химия (6D011202 – Теория и технология преподавания химии (профессиональное образование))

– п 2. Теоретические основы применения новых педагогических технологий и методической системы обучения на основе информационно-коммуникационных технологий, обеспечивающей развитие учащихся на разных уровнях химического образования;

– п 3. Теория передовой практики преподавания и обучения

химии;

– п 4. Сравнительное исследование теории и методики преподавания химии в различных педагогических системах;

–п 8.Теория и практика разработки государственных образовательных стандартов для различных уровней и направлений химического образования;

– п 14. Разработка учебных планов по химии для учебных заведений различных уровней образования;

– п 18.Методы и средства, формы и технологии обучения, самостоятельной работы и самообучения;

– п 20.Вопросы разработки новых методических систем преподавания и обучения химии в соответствии с современными направлениями преподавания химии;

– п 21.Теория и методология использования технической визуализации в образовании в различных областях знаний и на разных уровнях образования;

– п 29.Вопросы организации содержания, методов и форм организации химического образования и подготовки в современных условиях глобализированного информационно-коммуникационного общества;

Личный вклад соискателя, оценка личного вклада соискателя в получении научной степени выражается в разработке ключевых аспектов проблемы исследования, анализе и изучении опыта формирования самостоятельности студентов при изучении естественнонаучных дисциплин, организации плана и программы экспериментальной работы, подготовке научных статей, проведении предварительной проверки и системной учебно-воспитательной работы студентов, реализации экспериментального образца, разработке рекомендаций по эффективной методике формирования самостоятельности студентов, обработке, анализе и сравнении статистических данных эксперимента.

Апробация и внедрение результатов исследования: Диссертационное исследование и его результаты были получены практически на всех этапах работы (2020–2025 гг.). Теоретические положения и результаты были подтверждены через проведение регламентирующих, формирующих и контрольных экспериментов, эффективность показателей была доказана, а также результаты обсуждались и утверждались на научных заседаниях кафедры

педагогике и ежегодно на научных конференциях преподавателей, аспирантов, магистрантов и студентов Бохтарского государственного университета им. Носира Хусрава.

Публикации по теме диссертации. Результаты исследования отражены в 14 публикациях, 7 научных статьях в рецензируемых журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан и 7 статьях в других изданиях и сборниках материалов научных конференций.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из разделов: «Введение», «Общее описание работы», трех глав, восьми параграфов, «Выводы» и «Список литературы». Общий объем диссертации — 235 страниц печатного текста, включает 11 рисунков и 11 таблиц. Список литературы содержит 177 наименований.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении отражается научная и практическая значимость исследования, определяются цель и задачи, выявляются научная новизна, теоретическая и методологическая обоснованность работы, отмечается личный вклад автора и представлены результаты экспериментов.

Первая глава диссертации озаглавлена «**Теоретические и методологические основы формирования самостоятельности студентов как основы развития их творческих и профессиональных навыков и способностей**» и состоит из четырех подразделов. В первом подразделе этой главы автор исследовал развитие самостоятельности студентов **как фактор, влияющий на повышение уровня их знаний.**

Преподавание химии считается частью общего образования и не может оставаться в стороне от этой тенденции, а, скорее, как предмет в области естественных наук, который в стране переживает двадцатилетний период развития, должен занимать достойное место. В значительной степени это зависит от преподавания химии в учебных заведениях и от учителей химии, которые играют ключевую роль в этом направлении.

Второй подраздел первой главы озаглавлен «Научно-методические основы формирования у студентов самостоятельной компетентности в учебном процессе и развития их творческих навыков и способностей». Данный

подраздел посвящён анализу научно-методических основ формирования самостоятельности обучающихся как ключевой компетенции в образовательном процессе. Рассматриваются существенные характеристики образовательной самостоятельности, компетентного подхода и творческой деятельности в контексте современных педагогических концепций и научных подходов. Обоснована значимость компетентностно-ориентированного, деятельностного и личностно-ориентированного подходов как методологической основы развития самостоятельности обучающихся и формирования их творческого потенциала. Особое внимание уделено применению активных методов обучения, направленных на развитие критического мышления, аналитических способностей и готовности студентов к принятию самостоятельных решений в учебной и профессиональной деятельности. В результате проведённого анализа сделан вывод о том, что формирование самостоятельности студентов выступает важным педагогическим условием развития творческой активности личности и повышения качества образовательного процесса.

Третий подраздел первой главы, озаглавленный «Направления развития самостоятельности студентов и их творческих способностей в изучении естественных наук», обосновывает важность организации самостоятельной учебной деятельности и использования проблемно-ориентированных, исследовательских и проектных методов на уроках естественных наук.

В ходе тестирования, изучения и обсуждения вопроса о состоянии эффективной самостоятельной деятельности студентов – будущих специалистов, выявления негативных признаков, препятствующих процессу изучения естественнонаучных дисциплин на уровне среднего профессионального образования, проведения уровня и содержания учебного процесса в соответствие с современными требованиями законодательства о средних профессиональных учебных заведениях (СППЗ), а также предоставленной возможности определить вкусы, увлечения и склонности студентов к выбранной ими специальности.

Анализ показал, что основными факторами, побуждающими к продолжению образования, являются следующие: 30% студентов стремятся стать учителями; 28% хотят получить качественное

высшее образование; 24% стремятся работать достойными специалистами в области воспитания и образования молодого поколения; и 18% намерены заниматься ценной и прибыльной работой.

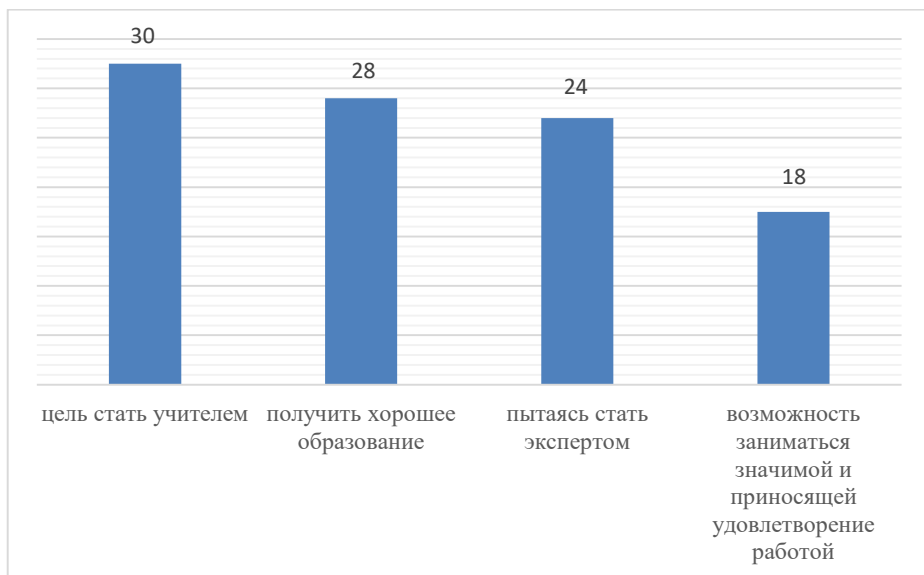

Рисунок 1. – Схема возможности продолжения образования в высшем учебном заведении педагогического направления

Сегодня одной из главных причин и факторов низкого уровня организации образовательно-воспитательного процесса, отдыха, уровня жизни и рекреационной среды студентов профессиональных учебных заведений является ряд факторов, некоторые из которых могут привести к отчуждению молодежи от образовательно-воспитательного процесса.

В частности, причиной отчуждения части студентов от образования может стать участие в неприятных социальных мероприятиях и событиях, противоречащих образовательным ценностям. (71%), нерегулярное внимание со стороны руководства факультета к потребностям и требованиям студентов (43%), порой чрезмерные требования, предъявляемые преподавателями и руководителями к студентам и выпускникам профессиональных учебных заведений в современной системе образования (41%),

отсутствие условий для самостоятельной работы (45%), отсутствие благоприятных условий для отдыха и досуга (30%), отсутствие условий для проведения научно-исследовательской работы (22%), отсутствие доступа к учебникам, учебно-методическим ресурсам и литературе (17%), слабая материально-учебная база (14%), отсутствие интересных и познавательных занятий (11%) и т. д.

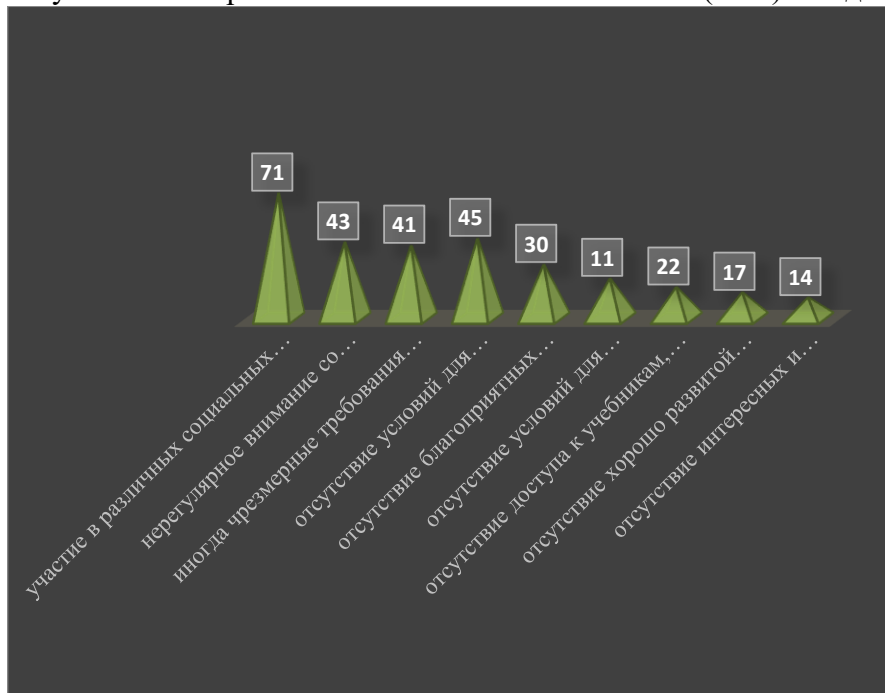

Рисунок 2. – Диаграмма причин и факторов низкого уровня организации учебно-развивающего процесса (в %).

Результаты показывают, что удовлетворенность студентов – как будущих специалистов – учебным процессом в условиях использования современных технологий тесно связана с уровнем возможностей для индивидуального и профессионального развития, в том числе в контексте формирования и укрепления самостоятельной компетенции студентов.

Показана роль лабораторных экспериментов, практических работ и самостоятельного исследования природных явлений как средства развития научного и творческого мышления. Одновременно рассматривается использование современных образовательных технологий и цифровых ресурсов как фактор

повышения активности и самостоятельности студентов. В целом, указанные области обобщены как важные условия формирования творческой и самостоятельной личности студента.

Четвертый подраздел первой главы диссертации озаглавлен «Формирование у студентов самостоятельности как фактора развития их творческих способностей в процессе изучения естественных наук (конститутивное исследование)». Этот подраздел посвящен результатам нормативного исследования формирования у студентов самостоятельности как фактора развития их творческих способностей в процессе изучения естественных наук. В нем определены и проанализированы исходные уровни образовательной самостоятельности, активности и творческих способностей студентов.

Ввиду того, что развитие самостоятельности студентов как будущих специалистов предполагает формирование творческих способностей, этот период можно рассматривать как комплексный и систематический этап реализации индивидуальной подготовки студентов в профессионально-техническом учебном заведении. Главная задача и цель в данном случае – определение обязанностей и задач, целей и задач, а также достижений в соответствии с достижением целей и задач обучения.

Особый интерес представляет процесс развития самостоятельности будущих студентов и специалистов в этот период как диалог и взаимодействие между преподавателями и студентами, в результате которого «создание новых знаний для студента», «открытие неизвестного на основе научно-исследовательского поиска» и одновременно выбор новых путей совершенствования и обновления творчества будут происходить непрерывно и систематически.

В заключение, мы отобрали и конкретизировали основу для разработки условий реализации плана, позволяющего будущим специалистам быть самостоятельными и саморазвивающимися, с целью развития их независимости в условиях современной технологической системы образования и подготовки, что позволит им проявлять инициативу и развивать свой интеллектуальный потенциал, чувствовать себя оправданными и вносить вклад в формирование индивидуальности будущего профессионала.

На основе анализа вопросов развития самостоятельной компетенции учащихся при изучении естественных наук на уровне среднего профессионального образования в контексте современной технологической системы образования и подготовки, представляется важным развитие у будущих специалистов следующих навыков:

Рисунок 3. – Модель вопроса компетентности в развитии самостоятельности студента среднего профессионального учебного заведения.

Показано, что на практике уровень использования самостоятельных и творческих методов все еще недостаточен. Изучение реального состояния процесса обосновывает необходимость поиска и внедрения эффективных форм и методов обучения. Результаты нормативного исследования служат основой для последующего экспериментального этапа.

Вторая глава диссертации озаглавлена «Содержание формирования самостоятельности студентов в процессе развития их творческих способностей». Вторая глава диссертации состоит из двух подразделов.

К первому подразделу второй главы диссертации, который называется **«Основы и критерии расширения самостоятельности студентов в реальных образовательных условиях»**, содержание

можно в стиле автоаннотации объяснить следующим образом. Этот подраздел посвящен анализу основ и критериев расширения самостоятельности студентов в реальных образовательных процессах. В нем рассматриваются методические подходы к обучению, активные и личностно-ориентированные методы, а также использование современных образовательных технологий в качестве основы для развития самостоятельности.

Рисунок 4. Пример процесса индивидуального распределения заданий для реализации различных принципов.

Показано, что формирование самостоятельной компетенции основывается на уровне активного участия, самостоятельного принятия решений и анализа проблем. Выявленные критерии определяют основные направления деятельности преподавателя и студента по повышению самостоятельности и креативности. В заключение делается вывод, что расширение самостоятельной компетенции у студентов является важным фактором эффективности обучения.

К второму подразделу второй главы данной научной работы **«Моделирование самостоятельной компетенции как основы развития их творческих способностей в условиях современных образовательных технологий»** содержание можно резюмировать в стиле автоаннотации следующим образом:

Подраздел посвящен анализу моделирования самостоятельной компетенции у студентов как основы развития их творческих способностей в условиях использования современных образовательных технологий. В нем показана роль моделирования, симуляции и интерактивных инструментов в формировании самостоятельных и творческих навыков студентов.

Моделирование как методический метод позволяет студентов изучать образовательные процессы активным экспериментально-аналитическим способом и принимать самостоятельные решения.

При этом использование цифровых технологий и инновационных инструментов повышает уровень участия и креативности студентов. В заключение можно сказать, что моделирование компетенции самостоятельности является прочной основой для развития творческих способностей учащихся.

Третья глава диссертации называется **«Методологические основы расширения автономии студентов в развитии творческих способностей в ходе исследований, тестирования и экспериментирования»**. Эта глава состоит из двух подразделов, содержание которых приведено ниже.

Первые подраздела третьей главы **«Внедрение активных методов обучения для расширения автономии студентов и развития их творческих способностей на основе современных образовательных технологий»** направлен на анализ внедрения активных методов обучения, способных расширить автономию и творческие способности студентов. В нем обосновывается

использование проблемно-ориентированных, исследовательских, проектных и интерактивных методов на основе современных образовательных технологий. Показана роль цифровых технологий, симуляций и современных инструментов в повышении активного участия студентов и навыков самостоятельности. Внедрение активных методов обучения позволяет студентам развивать творческое мышление, самостоятельный анализ и научное принятие решений. В заключение делается вывод, что это направление является важным фактором укрепления образовательной и творческой компетентности студентов.

Второй подраздел третьей главы **«Основные механизмы реализации студенческой автономии в развитии творческих и исследовательских способностей»** направлен на анализ механизмов реализации студенческой автономии в развитии творческих и исследовательских способностей.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что такие характеристики, как мотивация, инициативность, самообучение, исследовательская деятельность, креативность и воображение, могут играть очень важную роль в формировании уровня профессиональных качеств будущего специалиста.

Статистическая обработка данных в процессе пилотного исследования проводилась с использованием классических методов количественного анализа, а их надежность и значимость оценивались в соответствии с t-критерием Стьюдента при уровне вероятности 0,95. Для определения уровня самостоятельности студентов использовалась формула $Fd = N_1 + N_2 - 2$, где N_1 и N_2 — количество участников в экспериментальной и контрольной группах.

Полученные результаты показали, что сравнительные значения (t-теоретические), основанные на методе сравнения двух независимых групп, превышают 33, что соответствует требованиям методики Н. А. Половниковой. Поэтому в качестве критерия принятия и анализа использовалось значение t с достоверностью $t_{0,05} = 1,96$ [5, с. 135].

Важно отметить, что контрольные тесты проводились в конце каждой половины учебного периода (1-го и 2-го семестров). Кроме того, в начале учебного периода, то есть в первом и втором месяцах учебного года, в условиях современной системы образования

проводились первичные тесты. Целью этих тестов было определение исходного уровня мотивации, способности к самообучению, интереса к профессии и готовности студента к преподавательской деятельности. Одновременно в нашем исследовании анализировалась динамика развития и совершенствования творческих и познавательных навыков и способностей будущих студентов-профессионалов на основе самостоятельной компетентности и склонности к индивидуальной исследовательской работе. Результаты экспериментального исследования показали существенное повышение уровня осознания профессиональной ответственности и устойчивой мотивационной направленности на выбранную специальность у студентов экспериментальной группы. Полученные данные свидетельствуют о положительной динамике формирования личностно-профессиональных качеств обучающихся в процессе реализации разработанной методической системы.

Следует отметить, что в таблице 1 и в последующих аналитических таблицах результаты, полученные на начальном этапе исследования, обозначены символом «ПН» (первичное тестирование). Указанные показатели использовались в качестве исходной базы для сравнительного анализа и оценки эффективности проведённого педагогического эксперимента.

Таблица 1.

Результаты первичного теста

Группы	Мотивация будущих специалистов к выбранной профессии и к работе в рамках самостоятельного обучения (% от максимально возможного числа)							
	Профессия учителя				Освоение профессии учителя			
	ПТ	Тест 1	Тест 2	Тест 3	ПТ	Тест 1	Тест 2	С Тест 3
ОГ	48,4	53,3	51,2	51,8	47,1	53,1	52,7	50,9
ТО	48,6	57,9	77,3	77,6	49,3	57,1	61,8	66,7
Общий	49,9	73,8	73,9	79,4	47,7	69,1	69,9	70,1

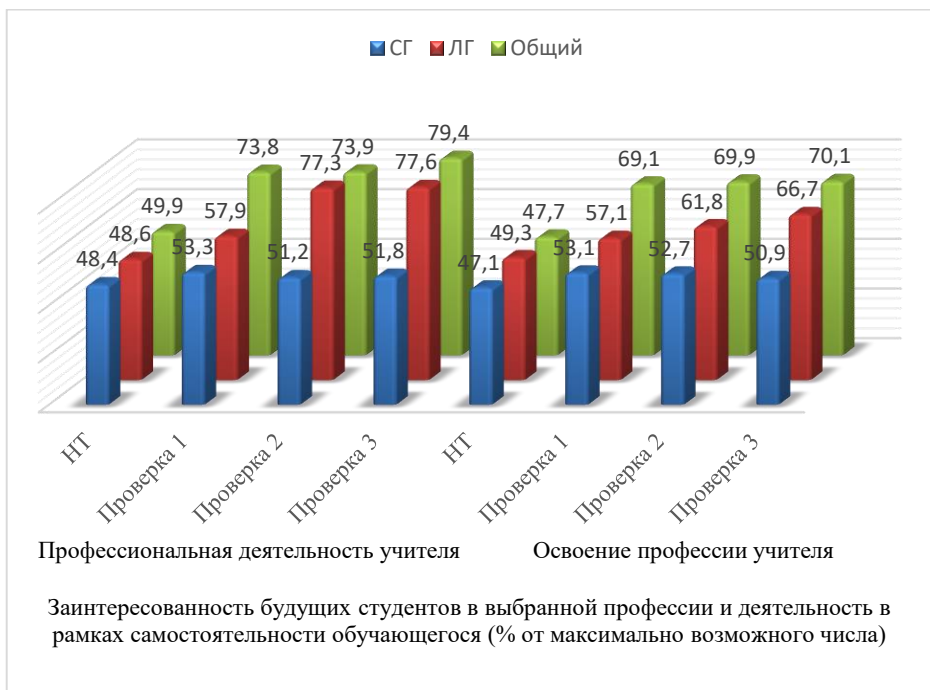

Рисунок 5. – Диаграмма начального тестирования

Анализ данных, представленных в таблице, показывает, что на начальном этапе тестирования в экспериментальной и контрольной группах отмечалась положительная динамика исследуемых показателей. Полученные результаты свидетельствуют о достаточно высоком уровне учебной мотивации студентов, а также об их готовности к активной познавательной деятельности на начальном этапе обучения. Вместе с тем результаты повторного тестирования, проведённого в конце учебного года (во втором семестре), выявили в контрольной группе незначительное снижение уровня самообразовательной активности и сформированности отдельных учебно-познавательных навыков. Данная тенденция подтверждает необходимость целенаправленного педагогического сопровождения процесса развития самостоятельности обучающихся в образовательной среде.

Это снижение, выявленное с помощью сравнительного анализа результатов, рассматривается как естественное и логичное

явление с точки зрения психологических процессов и динамики индивидуального обучения в учреждениях профессионального образования. Согласно исследованиям в области педагогической психологии, такое снижение может быть результатом ослабления творческого потенциала, отсутствия надлежащей саморегуляции или препятствий в учебной среде, которые могли повлиять на устойчивое развитие самостоятельной компетенции.

Таблица 2.

Динамика степени формирования профессиональных творческих навыков и способностей студентов в экспериментальных группах посредством систематической технологии самостоятельной компетенции студентов в ходе экспериментально-тестового исследования

Степени развития навыков и способностей, профессионального развития и творческих способностей	Тестовые группы		
	год 2022	год 2023	год 2024
	в %	в%	в %
Высокий	65,7	70,8	82,8
Средний	20,3	17,2	11,2
Низкий	14	12	6

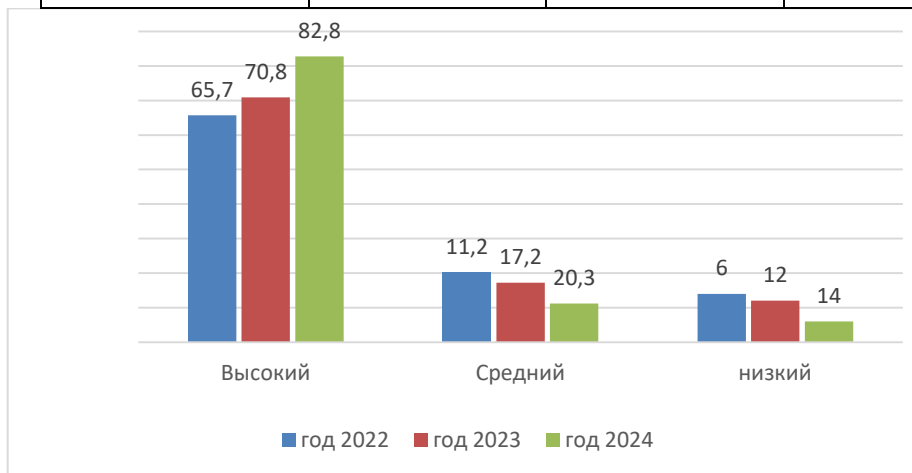

Рисунок 6. Диаграмма степени формирования навыков и квалификаций профессионального развития и творческих способностей.

Проведённый анализ подтвердил, что создание педагогически благоприятных условий для системной организации процесса формирования компетенции самостоятельности обучающихся, основанного на целенаправленном изучении научных источников, учебно-методической литературы и современных информационных ресурсов, а также использовании эффективных моделей развития творческого потенциала личности, способствует повышению уровня их профессионально-педагогических умений в экспериментальных группах.

Результаты серии последовательных и систематически проводимых диагностических процедур на различных этапах опытно-экспериментальной работы показали, что студенты экспериментальных групп, в сравнении с студентами контрольных групп, продемонстрировали более высокий уровень сформированности профессиональных знаний и умений, а также значительное развитие аналитического мышления и творческих способностей.

В исследовании раскрываются методические механизмы организации самостоятельной учебной деятельности, включающие выполнение исследовательских заданий, применение моделирования, проведение практических экспериментов и системную работу с информационными источниками. Указанные подходы способствуют активизации познавательной деятельности студентов, формированию навыков самостоятельного решения учебных и профессиональных задач, развитию критического и творческого мышления. Особое внимание уделяется роли преподавателя как научного руководителя и координатора образовательного процесса. В заключение обосновано, что предложенные методические механизмы выступают эффективной основой развития исследовательских и творческих способностей обучающихся.

ВЫВОДЫ

1. Основные научные результаты диссертации: В условиях современного развития системы профессионального образования повышение качества обучения является одним из стратегических направлений государственной политики Республики Таджикистан, особенно под руководством Лидера нации, Президента Республики

Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона. Как отметил Глава государства: «Для укрепления и повышения качества образовательного процесса необходимо, чтобы на всех уровнях образования, особенно в системе профессионального образования, внимание уделялось качеству обучения, а не количеству студентов, с целью подготовки высококвалифицированных специалистов, отвечающих требованиям современного времени»

В этом контексте диссертация исследует формирование самостоятельности студентов в процессе профессионального образования и подтверждает, что развитие умственных и творческих способностей студентов является одним из ключевых факторов обеспечения их конкурентоспособности на современном рынке труда [1-А].

Исследование показало, что формирование самостоятельности студентов как важного компонента образовательного процесса способствует не только повышению уровня самообучения и самоконтроля, но и создает практическую базу для применения знаний в профессиональной деятельности[2-А; 3-А].

В процессе формирования самостоятельности полностью проявляются индивидуальные особенности личности, логические и критические способности, уровень ответственности студентов.

Обучение в условиях развития самостоятельности, особенно работа с научными источниками, учебниками, методическими материалами, конспектами и учебным оборудованием, создает реальную основу формирования компетентного специалиста. Для успешного формирования этой компетенции необходимы следующие условия:

- готовность студента выполнять индивидуальные задания;
- достаточная доступность учебных и информационных ресурсов;
- наличие консультативной поддержки со стороны преподавателя.

Исследование выявило, что ключевым фактором формирования самостоятельности студентов является высокий уровень методической и педагогической культуры преподавателя. Важную роль играют длительность и качество обучения, содержание образовательного процесса, а также взаимодействие преподавателя и студента. Преподаватель должен создавать условия

для исследования, творчества и выбора эффективных методов обучения студентами[7-А].

В процессе реализации творческой деятельности студентов в рамках профессиональной подготовки выявлены следующие препятствия и требования:

- ограниченность времени и методических ресурсов;
- отсутствие сбалансированного взаимодействия между преподавателем и студентом;
- необходимость разработки нестандартных и сопоставимых методов обучения;
- потребность в прогнозировании и планировании результатов.

В завершение исследования творческая деятельность преподавателя рассматривается как неотъемлемая часть образовательного процесса и выступает центральным элементом обеспечения качества учебного и воспитательного процесса[4-А].

Преподаватель, как действующий исследователь, обязан осуществлять свою профессиональную деятельность в соответствии с нормами и правилами педагогической исследовательской работы. Этот процесс включает в себя: анализ фактической ситуации в классе и изучаемого предмета, выявление существующих проблем, разработку плана урока, исследование гипотез, подлежащих реализации, оценку теоретических и практических результатов, сбор и анализ соответствующей информации, формулирование выводов и предоставление обоснованных рекомендаций.

Преподаватель также обязан использовать методы исследования для глубокого понимания целей образования и постоянно стремиться к реализации новых целей и повышению качества обучения[4-А].

В соответствии с вышеизложенным, в соответствии с этапами процесса современной системы образовательных технологий в профессионально-технических учебных заведениях, основные группы творческих способностей, формирующихся параллельно с формированием самостоятельной компетенции студентов при изучении естественных наук в УПСО, можно оценить следующим образом:

-прогнозирование — процесс формирования способностей через развитие знаний, умений и навыков, проявляющих творческий потенциал;

-практические навыки — важный компонент профессиональной компетенции студента, проявляющийся в способности точно анализировать и обобщать научную информацию, а также эффективно применять разработанные идеи на практике, что напрямую способствует развитию его творческих способностей;

-навыки самостоятельного анализа и обучения включают работу с источниками и научной литературой, отражают способность к наблюдению, критической оценке и логическому осмыслению учебного процесса. В этом процессе студент развивает творческие способности самостоятельно, без вмешательства внешних факторов. Ключевую роль также играют операции синтеза и классификации результатов, анализ и сопоставление, типология задач и изучаемых материалов

После анализа и изучения вопросов, затрагиваемых в диссертации, было установлено, что формирование самостоятельности студентов как особого этапа обучения и воспитания на основе поиска и обработки различных научно-практических знаний является широкой и устойчивой базой для развития их профессиональной компетентности, открывая будущим специалистам новые эффективные пути профессионального роста. В рамках профильных дисциплин и с учетом профессиональных особенностей преподавания этот процесс формируется поэтапно, трансформируясь в эффективную систему воспитания и развития профессиональных навыков и умений[4-А].

При ответственном подходе к выполнению индивидуальных заданий, курсовых, лабораторных и практических работ в условиях современной образовательной системы с применением подхода формирования самостоятельности студентов решается вопрос повышения качества обучения и подготовки будущих специалистов, так как опыт показывает, что на данный момент формирование самостоятельности студентов при изучении естественно-научных дисциплин в рамках современной образовательной системы еще не реализовано полностью и своевременно.

В условиях современной системы образования инициатива, самообучение и самосовершенствование студентов как независимых исследователей способствуют активизации учебного и исследовательского процесса[2-А].

Выполнение индивидуальных заданий, таких как курсовые работы, лекции, лабораторно-практические работы, особенно с использованием информационных технологий, является важным компонентом формирования самостоятельности. Этот процесс способствует развитию интеллектуальных и познавательных возможностей студентов, позволяя им более эффективно управлять своей умственной и исследовательской деятельностью в процессе формирования современной профессиональной компетенции.

Самостоятельность студентов разрабатывается с учетом основных принципов и норм, расширяя индивидуальную активность будущих специалистов и обеспечивая взаимосвязь обязательных и элективных учебных дисциплин. Организация процесса формирования самостоятельности студентов осуществляется в соответствии с дидактическими принципами:

1. Принцип интерактивности, подчеркивающий необходимость сотрудничества и обмена информацией между студентами и преподавателями, а также между студентами разных специальностей;

2. Принцип наглядности, обеспечивающий строгий контроль за выполнением всех индивидуальных заданий, лабораторно-практических работ (СРСП) и стандартных заданий (СРС);

3. Принцип системности обучения, подчеркивающий необходимость выбора и реализации образовательных стратегий и точного планирования СРСП и СРС;

4. Принцип опоры на знания и мыслительные навыки, предусматривающий формирование самостоятельности студентов при изучении естественнонаучных дисциплин с использованием технических и научных средств в ПУЗ профессиональных учебных заведениях.

Исследование подтверждает, что в современной образовательной технологии ключевым для усиления знаний и активизации будущих специалистов являются ЛПР и СЗ, реализуемые через инициативу, целеустремленность и стремление студентов к высоким результатам в знании, навыках и умениях.

Метод моделирования в диссертации представлен как универсальный исследовательский подход, позволяющий интегрировать эмпирические данные и теоретический анализ в педагогическом исследовании. Иными словами, при изучении

педагогических проблем моделирование выступает эффективным показателем разработки научной концепции и её практической реализации[1-А].

Изучение рассматриваемого вопроса еще раз доказало, что в современной технологической системе образования ключевую роль играют практики, направленные на консолидацию знаний и активизацию будущих студентов-профессионалов, включая психолого-материальную работу (СРСП) и стандартную учебно-методическую работу (СРС). Эта образовательная деятельность осуществляется только благодаря инициативе, усердию и трудолюбию студентов с оценкой результатов на высоком уровне знаний, навыков и умений.

В диссертации предлагается метод моделирования как универсальный исследовательский подход, позволяющий сочетать эмпирические и теоретические аспекты педагогического исследования. Иными словами, моделирование представлено как эффективный знак развития научной концепции и ее практического применения в процессе исследования [4-А].

С использованием метода моделирования, структуры и механизмов современного образовательного процесса, а также формирования самостоятельности студентов — будущих специалистов, определяются цели и характер их деятельности, а учебные процессы в профессиональных образовательных учреждениях организуются систематически.

Несмотря на очевидные преимущества современной образовательной системы, процесс педагогического моделирования должен учитывать индивидуальные особенности поведения студентов, а также специфику их взаимодействия с информационными и профессиональными ресурсами. Учет данных факторов обеспечивает соблюдение нормативных требований образовательной деятельности и способствует повышению эффективности учебной, исследовательской и практико-ориентированной работы студентов.

Анализ показал, что основные аспекты моделирования, направленного на формирование самостоятельности студентов, включают три компонента:

1.Целевой компонент, определяющий цели и принципы формирования самостоятельности студентов;

2. Содержательный и сущностный компонент, включающий деятельность субъектов образовательного процесса — студентов;

3. Нормативно-оценочный компонент, демонстрирующий результаты самостоятельности студентов как показатель развития их творческих способностей через методы анализа и диагностики.

2. Рекомендации по практическому применению результатов исследования: Согласно предложенной модели, основные и отдельные элементы формирования самостоятельности студентов в профессиональных образовательных учреждениях включают:

1. Процесс формирования самостоятельности студентов, который включает: систематическое повторение теоретического материала; правильную постановку ключевых проблем темы; осмысленное определение содержания знаний и информации по рассматриваемой теме; глубокий анализ и диагностику изучаемого материала; соблюдение требований по составлению вопросов и плана лекции согласно силлабусу дисциплины:

2. Методические основы – развитие компетенции самостоятельности студентов в рассматриваемой модели включает в себя различные формы этого процесса. В связи с этим можно упомянуть различные формы развития и реализации формирования компетенции самостоятельности студентов, каждая из которых имеет свои особенности и методы, способствующие всестороннему развитию самостоятельных и творческих способностей студентов. Например, в самостоятельности, без вмешательства внешнего человеческого фактора, – составление синопсиса, написание реферата, проведение исследовательской работы; творческая деятельность: в условиях самостоятельности – создание брошюры, диаграммы, таблицы, подготовка статьи, реферата, доклада, выступления на семинарах и конференциях, написание отчета по новой теме в соответствии с программой предмета и т. д.:

3. Методические рекомендации. Независимо от профессии, все лица, занимающие должности учителей-предметников в образовательных учреждениях, могут использовать следующие рекомендации при разработке и эффективной организации методики развития компетенции самостоятельности студентов:

-при подготовке индивидуальных заданий необходимо создавать условия для проявления самостоятельной творческой активности студентов с учетом их интеллектуальных возможностей:

-поддерживать баланс между учебной и внеучебной деятельностью для активизации студентов:

-давать студентам четкие, подробные и содержательные инструкции по выполнению заданий, включая цели, условия и сроки:

-обеспечивать примеры правильного выполнения индивидуальных, лабораторно-практических и стандартных заданий, теоретических и практических работ:

-организовать постоянный контроль и оценку качества выполнения заданий, предоставлять рекомендации и выводы по уровню знаний и сформированности самостоятельности студентов.

В рамках исследования проведён детальный анализ технологий организации процессов формирования самостоятельности студентов педагогических специальностей. Основная цель заключалась в совершенствовании творческих способностей, аналитического и логического мышления обучающихся в условиях внедрения обновлённой системы современного образования.

С учётом требований государственных образовательных стандартов и задач повышения качества профессиональной подготовки в учреждениях среднего профессионального образования Министерством образования и науки Республики Таджикистан инициировано внедрение новых подходов к организации учебного процесса. Данные меры направлены на активизацию учебной и исследовательской деятельности студентов, создание широких возможностей для их вовлечения в систему педагогической подготовки.

Современные технологии формирования самостоятельных компетенций студентов внесли существенные изменения в образовательный процесс и оказали положительное влияние на развитие профессиональных умений и готовности будущих специалистов к самостоятельной профессиональной деятельности.

Подчеркивается и прививается важность и необходимость временного бюджета на самообразование и теоретическое самосовершенствование, количество часов, отведенных для

студентов в учебном плане, а также значимость этого показателя их познавательного и интеллектуального развития. Технология организации и реализации самостоятельных компетенций студентов в этом направлении рассматривается как ключевая часть образовательного процесса.

3. Эффективная технология организации самостоятельной работы студентов реализуется через следующие виды деятельности:

1. Работа с научной литературой, источниками и интернет-ресурсами. В соответствии с требованиями учебного пособия – написание аннотации, разработка аннотаций, подготовка синопсиса, анализ и описание научно-методической литературы, корректный подбор цитат по конкретной концепции воспитания и образования.

2. Разработка и подготовка специализированных головоломок, ребусов и кроссвордов. Студенты не только укрепляют свои знания и навыки использования научно-методических материалов и источников, но и расширяют и закрепляют свои знания в области профессиональной лексики и психолого-педагогической терминологии в процессе выполнения индивидуальных и групповых заданий (СРСП, СРС).

3. Написание эссе на специализированные темы как форма деятельности, стимулирует студентов выражать свои мысли и идеи по концептуальным, теоретическим, методологическим и технологическим вопросам, а также понимать и оценивать их аналитически с точки зрения научных требований и требований современной педагогики.

4. Специализированно-педагогические исследования позволяют студентам искать, изучать и открывать для себя информационную среду в сфере профессионального образования. Этот процесс предполагает их вовлечение в использование различных источников, включая педагогические газеты, программы средств массовой информации, образовательные материалы на телевидении, презентации научно-методических работ, научные инновации и образовательные социальные сети.

Разработка проектов и моделей. Благодаря инициативе и самостоятельным действиям студентов приобретает практический опыт в подготовке проектов и моделей, связанных с областью образования и обучения. Также разработка

рекомендательных писем и меморандумов рассматривается как важный инструмент повышения профессиональных навыков с целью улучшения качества деятельности в сфере профессионального образования.

Участие в конференциях, профессиональных и педагогических конкурсах, научно-методических мероприятиях, круглых столах, а также неделях и десятилетиях, посвященных вопросам образования и воспитания, способствует развитию научно-педагогической деятельности студентов.

В контексте развития самостоятельности студентов профессиональных учебных заведений использование педагогических технологий связано с широким кругом проблем, которые решаются систематически и интенсивно посредством ознакомления с планом работы, чтения и анализа рекомендуемых источников, а также поиска и доступа к научно-педагогической и методической литературе.

В процессе развития самостоятельной компетенции студентов оценка обсуждаемых вопросов должна учитывать следующие действия:

- Обсуждение и сравнение литературных и научных источников с учебниками и методическими пособиями в отношении изучаемых вопросов;

- Логическое понимание и углубленный анализ учебных текстов посредством изучения, анализа, обобщения и формулирования выводов из глав, разделов и подразделов учебников и методических пособий;

- Выделение и оценка научных работ, книг и методических пособий, включая главы, абзацы, тексты, примеры, упражнения и экспериментальные работы, с профессиональной точки зрения;

- Внедрение технологии организации и проведения формирования самостоятельной компетенции будущих студентов-преподавателей для развития их творческих способностей осуществляется в соответствии со следующими требованиями и критериями:

- Формирование самостоятельной компетенции в сфере образования, обучения, науки и исследований студентов как одно из важных и необходимых условий их готовности к профессиональной педагогической деятельности;

• В условиях современной системы образовательных технологий сознательное и творческое проведение процесса трудоустройства в процессе формирования самостоятельной компетенции студентов, что обеспечивает сохранение и активизацию будущих специалистов.

РУЙХАТИ АДАБИЁТ

1. Пайёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохили ва хориҷии ҷумҳури” 28.12.2023.

2. Пайёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохили ва хориҷии ҷумҳури” 28.12.2024.

3. Абдурахимов, Қ. С. Технологии таълими интерактивӣ: [Матн] / Қ.С. Абдурахимов – Қўрғонтеппа: «Матбаа», 2017. – 116 с.

4. Байзоев, А. Баъзе масъалаҳои назариявӣ ва амалии муносибати босалоҳият ба таълим: Воситаи таълимӣ [Матн] / А. Байзоев – Душанбе: «Эр-Граф», 2018. – 136 с.

5. Половникова, Н. А. Исследования процесса формирования познавательной самостоятельности школьников в обучении: дис ... д-ра. пед. наук: [Текст] / Н.А. Половникова. – Ленинград: ЛГПИ, 1977. – 483 с.

СПИСОК НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЁНОЙ СТЕПЕНИ

а) научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан:

[1-М]. Хусайнова, Х. М. Тадриси фанни химия бо истифода аз салоҳиятҳои асосӣ / [Матн] А. Г. Хайрзода, Х. М. Хусайнова, М. М. Гулов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2023. – №1/3. (113 – С. 115-120. – ISSN 2663-5534.

[2-М]. Хусайнова, Х. М. Ташаккули салоҳияти маърифати экологии донишҷӯён ҳангоми тадриси фанҳои табиатшиносӣ [Матн] / Х.М. Хусайнова, А. Г. Хайрзода, М. М. Гулов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ – 2023. – №3(32). – С.194-201. – ISSN 2616-5260.

[3-М]. Хусайнова, Х. М. Ташаккули салоҳиятҳо дар асоси робитаи байнифанӣ ҳангоми тадриси илмҳои табиатшиносӣ

[Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова**, А. Г. Хайрзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара – 2023. – №3/(25). – С. 163-170. – ISSN 2410-4221.

[4-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Баланд бардоштани қобиляти эҷодии муҳассилин бо истифода аз раванди салоҳиятноқӣ дар коллечҳои омӯзгорӣ [Матн] / М.С. Қувватзода, **Ҳ. М. Хусайнова** // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2025. – №1/3.(137 – С. 421-424. – ISSN 2663-5534.

[5-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Нақши презентатсияҳои мултимедиявӣ ҳангоми тадриси фанни химия дар коллечҳои омӯзгорӣ [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова**, М.С. Қувватзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2025. – №1/3.(137 – С. 459-462. – ISSN 2663-5534.

[6-М]. Хусайнова, Ҳ.М. Аҳмияти лабораторияҳои виртуалӣ дар рушди таълими фанҳои табиӣ [Матн] / Д. Хусайнов, **Ҳ. М. Хусайнова**, А. Г. Хайрзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2026. – №1-1.(143 – ISSN 2663-5534.

[7-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳамчун омили таъсиргузор ба баланд шудани сатҳи дониши онҳо [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова** // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2026. – №1-1.(143 – ISSN 2663-5534.

б) Статъи, опублнкваннне в друхн изданнх:

[8-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Ташаккули салоҳияти маърифати экологн донншҷӯён ҳангоми тадрнси фанҳои табиатшносн [Матн] / **Ҳ.М. Хусайнова**, А. Г. Хайрзода // Конференсннн Чумхурнннн илмн-амалн дар мавзун “Вазън кунунн ва дурнамонн таҳлнлн фнзнкн - химнннвн” бахшнда ба эълон гарднданн ҳадафн чорумн стратегн-санонатнкулоннн кншвар 15-16 мартн солн 2023 С 337. ДДОТ ба номн С. Айнн.

[9-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Техноложнн таълнмн интерактнвнн ҳангоми тадрнси фанҳои табиатшносн [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова**, А. Г. Хайрзода // Конференсннн Чумхурнннн илмн-амалн дар мавзун “Илмҳои техннкн: мушкнлот ва роҳҳои ҳаллн он” 26 майд солн 2023 С.161-167 ДДОТ ба номн С. Айнн.

[10-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Нақши технологияҳои инноватсионн барои баланд бардоштани снфти таълнму тарбнн дар муасснсаҳои таҳснлоти мнёнаи касбнн омӯзгорнн [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова**, А.Г. Хайрзода // Конференсннн Чумхурнннн илмн-амалн дар мавзун “Илмҳои техннкн: мушкнлот ва роҳҳои ҳаллн он”

26 май соли 2023 ДДОТ ба номи С. Айнӣ С. 297-300.

[11-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Истифодаи андешаҳои илмӣи Абурайҳони Берунӣ ҳангоми тадрили фанҳои бунёди [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова, А. Г. Хайрзода** // Конференсияи ҷумҳуриявӣи илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Нақши Абурайҳони Берунӣ дар рушди илмҳои риёзӣ ва табиӣ ва таҷрибаӣ», бахшида ба пешвои 1050-солагии нобиғаи маъруфи форс-тоҷик ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» 19-20 майи соли 2023. ДДБ ба номи Носири Хусрав С. 77-82.

[12-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Ташаккули салоҳиятҳо дар дарсҳои химия [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова, М. М. Гулов** // Конференсияи ҷумҳуриявӣи илмӣ-амалии таҳти унвони “Проблемаи муосири рушди фанҳои табиатшиносӣ: дурнамо ва пешомадҳои он” (ш. Бохтар 4-5 ноябри соли 2021 С. 247-249).

[13-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Тадқиқот оид ба самаранокии методологияи ташаккули салоҳиятҳои хонандагон ҳангоми омӯзиши пайвастагиҳои оксигендор дар курси химияи органикӣ [Матн] / **Ҳ. М. Хусайнова, С.П. Расулзода, С. Шамсуллоева** // Конференсияи ҷумҳуриявӣи илмӣ-амалии дар мавзӯи “Туногунии биологӣ ва ҳамбастагии он бо аҳамияти озӯкаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” бахшида ба эълонгардидани солҳои 2020-2040 “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” 21-22 январи С. 40-44 Данғара-2022.

[14-М]. Хусайнова, Ҳ. М. Тадбиқи инноватсионӣ ва самаранокии ЗС дар дарсҳои химия [Матн] / **А. Г. Хайрзода, Ҳ. М. Хусайнова** // Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Тадбиқи технологияҳои муосири рақамӣ ва алгоритмҳои зеҳни сунӣ дар таҳсил, илм ва истеҳсолот» бахшида ба эълонгардидани солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» 19 декабри соли 2025 саҳ-357-359.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсионии Хусайнова Ҳамроз Меҳрубоновна дар мавзӯи «Асосҳои методии ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳангоми омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа PhD, доктор аз рӯи ихтисоси 6D011200 – Кимия (6D011202 – Назария ва технологияи таълими химия (таҳсилоти касбӣ))

Калидвожаҳо: мустақилият, салоҳиятноки, қобилият, таҳсилоти миёнаи касбӣ, омӯзиш, эҷоди, технология, моделҳо, усулҳо, табиатшиносӣ, муосир, озмоиш, ташаккул, интерактивӣ, соҳибкасб.

Мавзӯ: Асосҳои методии ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ҳангоми омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ

Объект: Равандҳои ташаккули салоҳияти мустақилият ва қобилияти эҷодии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ.

Предмет: Усулҳо, моделҳо ва технологияҳои муосир барои рушди салоҳияти мустақилият ва қобилияти эҷодии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ.

Мақсад: Омӯхтани асосҳои методии ташаккули салоҳияти мустақилияти донишҷӯён ва таҳия кардани усулҳо ва моделҳои амалии он дар шароити технологияи муосир таълим.

Вазифаҳо:

1. Таҳлили адабиёти илмӣ ва таҷрибаҳои амалӣ оид ба рушди салоҳияти мустақилият ва қобилияти эҷодии донишҷӯён;

2. Муайян кардани усулҳо, моделҳо ва технологияҳои ташаккули салоҳияти мустақилият;

3. Амалӣ намудани тадқиқоти озмоишӣ ва таҳлили самаранокии истифодаи онҳо;

4. Муайян намудани меъёрҳо ва омилҳои баҳодихӣ барои арзёбии натиҷаҳо.

Натиҷаҳо: Таҳлил ва тартиб додани модел ва технологияҳои ташаккули салоҳияти мустақилият, муайян намудани меъёрҳо ва нишондиҳандаҳо барои рушди қобилияти эҷодии донишҷӯён, таҳлили натиҷаҳои озмоишӣ ва пешниҳоди таъсияҳо барои омӯзгорон.

Навгониҳои илмӣ: Таҳқиқоти усулҳои нави ташаккули салоҳияти мустақилиятро дар заминаи фанҳои табиатшиносӣ пешниҳод мекунад, ки ба рушди қобилияти эҷодӣ ва омодагӣ ба фаъолияти касбии донишҷӯён мусоидат менамояд.

Аҳамияти амалӣ: Пешниҳод ва истифодаи технология ва моделҳои таҳияшуда ба омӯзгорон имкон медиҳад, ки раванди омӯзишро интерактивӣ, самаранок ва ба рушди соҳибкасбони оянда равона созанд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Хусайновой Хамроз Мехрубовны на тему «Методические основы формирования компетенции самостоятельности студентов при изучении естественнонаучных дисциплин в учреждениях среднего профессионального образования» на соискание ученой степени доктора философии PhD, доктора по специальности 6D011200 – Химия (6D011202 – Теория и технология преподавания технология химии (профессиональное образование)

Ключевые слова: независимость, компетентность, способности, среднее профессиональное образование, обучение, творчество, технология, модели, методы, естественные науки, современность, экспериментирование, формирование, интерактивность, профессионализм.

Тема: Методические основы формирования компетенции самостоятельности студентов при изучении естественнонаучных дисциплин в учреждениях среднего профессионального образования

Объект исследования: Процессы формирования самостоятельности и творческих способностей студентов в учреждениях среднего профессионального образования.

Предмет исследования: Методы, модели и современные технологии, способствующие развитию самостоятельности и творческих способностей студентов при изучении естественнонаучных дисциплин.

Цель: Изучение методических основ формирования самостоятельности студентов и разработка практических методов и моделей в условиях применения современных образовательных технологий.

Задачи:

1. Анализ научной литературы и практического опыта по развитию самостоятельности и творческих способностей студентов;
2. Определение методов, моделей и технологий формирования самостоятельности;
3. Проведение экспериментального исследования и анализ эффективности применения;
4. Определение критериев и факторов оценки результатов.

Результаты: Разработаны модели и технологии формирования самостоятельности, определены показатели и критерии для развития творческих способностей студентов, проанализированы результаты эксперимента и предложены рекомендации для преподавателей.

Научная новизна: Исследование предлагает новые методы формирования самостоятельности в естественнонаучных дисциплинах, способствующие развитию творческих способностей и подготовке студентов к профессиональной деятельности.

Практическая значимость: Использование разработанных технологий и моделей позволяет преподавателям организовывать учебный процесс интерактивно, эффективно и направленно на развитие будущих специалистов.

ANNOTATION

to the Author's Abstract of the Dissertation By K Husainova K Hamroz Mehrubovna entitled "methodological foundations of forming students' independence during the study of natural sciences in secondary vocational education institutions" for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy PhD in specialty 6D011200 – CHemistry (6D011202- (Theory and methods of teaching and education (chemistry)

Key words: independence, competence, abilities, secondary vocational education, training, creativity, technology, models, methods, natural sciences, modernity, experimentation, formation, interactivity, professionalism

Title: Methodological Foundations of Developing Students' Independence during Teaching Natural Sciences in Secondary Vocational Education Institutions

Object of research: Processes of forming students' independence and creative abilities in secondary vocational education institutions.

Subject of research: Methods, models, and modern technologies for developing students' independence and creative skills during the study of natural sciences.

Purpose: To study the methodological foundations of forming students' independence and to develop practical methods and models within the framework of modern educational technologies.

Tasks:

1. Analysis of scientific literature and practical experience in developing students' independence and creative abilities;
2. Identification of methods, models, and technologies for forming independence;
3. Conducting experimental research and analyzing its effectiveness;
4. Determining criteria and factors for evaluating results.

Results: Developed models and technologies for forming independence, identified indicators and criteria for the development of creative abilities, analyzed experimental results, and proposed recommendations for teachers.

Scientific novelty: The study introduces new methods for forming independence in natural sciences that promote the development of creative abilities and preparation of students for professional activity.

Practical significance: The proposed technologies and models enable teachers to organize interactive and effective learning processes, fostering the development of future professionals